

VERZOENING EN HERSTEL VAN HET VORSTELIJK GEZAG De aartshertogen Albrecht en Isabella en de stad Gent (1598-1621)¹

Liesbeth De Frenne

Op 6 mei 1598 zette Filips II zijn handtekening onder de Akte van Afstand. Hiermee droeg de Spaanse koning de soevereiniteit over de Nederlanden over aan zijn dochter Isabella en haar toekomstige echtgenoot Albrecht, aartshertog van Oostenrijk en sinds 1596 landvoogd van de Nederlanden. De nieuwe vorsten werden geconfronteerd met een land dat uitgeput was door aanhoudend oorlogsgeweld, bestuurlijke wanorde, ineenstorting van de economie en massale emigratie. Er werd onmiddellijk begonnen met een systematische restauratiepolitiek, waarbij gezocht werd naar een nieuw machtsevenwicht en de traditionele elites verzoend werden met het nieuwe regime. Andere dan zuiver politieke middelen werden hiervoor aangewend: steun aan de katholieke Kerk, allerhande vormen van patronage en goed uitgekende imagebuilding moesten het staatsgezag en de relatie met de politiek mondige onderdanen herstellen.² Hierbij moest rekening gehouden worden met het stedelijk en gewestelijk particularisme in de Nederlanden. Grote en belangrijke steden in de Nederlanden hadden een aanzienlijke invloed, zowel op het lokale als op het provinciale niveau. Vaak waren de elites die in de provinciale Staten zetelden, leden van de stadsmagistraten van de belangrijkste steden in een gewest.³

¹ Gebruikte afkortingen: Aud.: Audiëntie; ARA: Algemeen Rijksarchief Brussel; BMGN: Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden; BN: Biographie Nationale; GR: Geheime Raad; GUB: Universiteitsbibliotheek Gent; HMGOG: Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent; NAGN: (Nieuwe) Algemene Geschiedenis der Nederlanden; NBW: Nationaal Biografisch Woordenboek; RAG: Rijksarchief Gent; SAG: Stadsarchief Gent. Dit artikel is gebaseerd op mijn licentiaatsverhandeling: L. DE FRENNE, *Gent en de Aartshertogen (1598-1621)*, (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent), 2003.

Ik dank René Vermeir en Anne-Laure Van Bruaene voor hun stimulerende opmerkingen.

² L. DUERLOO, "Pietas Albertina. Dynastieke vroomheid en herbouw van het vorstelijk gezag", in: *BMGN*, 112 (1997), pp. 1-18; E. PUT, "Les Archiducs et la réforme catholique: champs d'action et limites politiques", in: W. THOMAS, L. DUERLOO (eds.), *Albert & Isabella, 1598-1621. Essays*, Leuven, 1998, pp. 255-265; H. SOLY, "Plechtige intochten in de steden van de Zuidelijke Nederlanden tijdens de overgang van middeleeuwen naar nieuwe tijd. Communicatie, propaganda, spektakel", in: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 97 (1984), pp. 341-361.

³ K. VAN HONACKER, "The Archdukes and their subjects. The political culture of the citizens in the Netherlands", in: W. THOMAS, L. DUERLOO (eds.), *Albert & Isabella, 1598-1621. Essays*, Leuven, 1998, pp. 242-243.

LIESBETH DE FRENNE

In dit artikel wordt de restauratiepolitiek van de aartshertogen geanalyseerd binnen de stedelijke context, m.n. de stad Gent. Wij willen hier dieper ingaan op de vraag hoe de aartshertogen hun gezag in Gent trachtten te vestigen en de relatie met de stedelijke elites trachtten te herstellen. Drie aspecten van het aartshertogelijk beleid staan hierbij centraal. Het eerste aspect is de steun aan de katholieke Kerk. De regering van Albrecht en Isabella werd gekenmerkt door hun inzet om de contrareformatie in de Zuidelijke Nederlanden te bevorderen.⁴ Zij hadden hiervoor niet alleen religieuze motieven, de kerk was voor hen ook een middel om hun autoriteit te versterken. Concreet verleenden de aartshertogen financiële steun aan de heropbouw van kerken en kloosters, namen zij het initiatief om nieuwe kloosters te stichten en stimuleerden zij vroomheid en devotie bij de bevolking door het oprichten van broederschappen en het bevorderen van bedevaarten en processies. Grote zorg werd door de aartshertogen ook besteed aan de benoeming van bisschoppen en abten in de Nederlanden. Zij bevonden zich immers op het terrein en het was hun taak om toe te zien op de toepassing van de besluiten die tijdens het concilie van Trente (1545-1563) en tijdens de latere kerkvergaderingen genomen waren.⁵ Een tweede aspect van het beleid van de aartshertogen gericht op het herstel van hun gezag, is het principe van patronage. Zij benoemden hun vertrouwelingen in belangrijke functies die financieel interessant waren en vaak ook een zeker prestige met zich meebrachten. Door het creëren van afhankelijkheidsbanden konden de aartshertogen hun invloed uitbreiden zowel in de kerkelijke als in de wereldlijke instellingen. Op lokaal bestuurlijk vlak hadden de aartshertogen, in hun hoedanigheid van vorsten van de Nederlanden, het voorrecht om jaarlijks de stadsbesturen in hun gebieden te vernieuwen. In dit artikel wordt besproken hoe de aartshertogen handig gebruik maakten van dit privilege om hun greep op de lokale schepenbanken te verstevigen. Voorwerp van onderzoek is het Gentse stadsbestuur: de schepenbanken van de Keure en van Gedele en de stadsthesaurie. Aan de hand van een kwalitatieve en een kwantitatieve analyse zal onderzocht worden hoe en in welke mate de aartshertogen invloed konden uitoefenen op het bestuur van Gent. Een derde en laatste aspect is wat we imagebuilding kunnen noemen. Vanaf het begin van hun regering hebben de aartshertogen een waar charmeoffensief opgestart. Ze hebben alles ingezet om hun populariteit te vergroten. Zowel de Blijde Intrede in Gent als de latere bezoeken aan de stad gingen gepaard met veel machtsvertoon en spektakel. Hierdoor raakte de bevolking geïmponeerd en kreeg men nog meer ontzag voor de politieke machthebbers.

⁴ E. PUT geeft een overzicht van de aartshertogelijke religieuze politiek in zijn artikel: E. PUT, "Les Archiducs et la réforme catholique", pp. 255-265.

⁵ E. PUT, "Les Archiducs et la réforme catholique", p. 259.

Het binnenlands beleid van de aartshertogen

De aartshertogen blijven in de herinnering voortleven als populaire vorsten. Hoewel al snel na hun aantreden duidelijk werd dat er grenzen waren aan hun heerschappij⁶, werd hun soevereiniteit in de Zuidelijke Nederlanden nooit echt betwist.⁷ Hun binnenlandse macht was echter niet absoluut. In de Nederlanden leefde immers een sterk gewestelijk en stedelijk particularisme. De bevolking hield er nog steeds vast aan de talrijke privileges en voorrechten die zij bezat en die haar een zekere mate van inspraak in het bestuur garandeerde. Er was als het ware een machtsdeling tussen de centrale regering en de politiek mondige onderdanen.⁸ Voor het geheel van de Nederlandse gewesten werden de onderdanen vertegenwoordigd door de Staten-Generaal.⁹ Tijdens het aartshertogelijke bewind werden de Staten-Generaal slecht twee keer samengeroepen: in 1598 voor de wederzijdse eedaflegging met betrekking tot de afstand van de Nederlanden aan de aartshertogen, en in 1600 voor onderhandelingen over de bedes.¹⁰ Het buitenspel zetten van de Staten-Generaal betekende niet automatisch een toename van de absolutistische tendensen in de Nederlanden. De standenvertegenwoordiging werd zonder problemen overgenomen door de provinciale Staten, die erin geslaagd zijn zich tot het einde van het Ancien Régime te handhaven. De samenstelling, bevoegdheden, werking en invloed van de Staten verschilde naargelang het gewest. Albrecht en Isabella waren tijdens hun regering verplicht zich tot de Staten te wenden wanneer zij financiële middelen nodig hadden om hun beleid te kunnen voeren. Uit pragmatische overwegingen hebben de aartshertogen steeds het principe gerespecteerd dat de onderdanen van de Nederlanden niet konden belast worden zonder de voorafgaande goedkeuring van de Staten. De gewestelijke Staten hadden hun machtspositie dan ook vooral te danken aan het feit dat de centrale regering steeds met een nijpend geldgebrek te kampen had, zodat ze niet zonder de bedes van de provinciale

⁶ De vele restricties die in de Akte van Afstand opgenomen werden, betekenden een inperking van de aartshertogelijke soevereiniteit. Vooral wat de buitenlandse aangelegenheden betrof, was de Spaanse invloed op de besluitvorming in de Nederlanden groot. De interesse van Madrid voor de binnenlandse politiek was veel kleiner. (W. THOMAS, "Andromeda Unbound. The reign of Albert & Isabella in the Southern Netherlands, 1598-1621", in: W. THOMAS, L. DUERLOO (eds.), *Albert & Isabella (1598-1621). Essays*, pp. 2-7.)

⁷ K. VAN HONACKER, "The Archdukes and their subjects", p. 241.

⁸ V. BRANTS, *La Belgique au XVIIe siècle: Albert et Isabelle. Études d'histoire politique et sociale*, p. 29.

⁹ Slechts een beperkt aantal geprivilegieerde personen en groepen uit de Nederlandse samenleving zetelden in de representatieve organen.

¹⁰ H. DE SCHEPPER, "De katholieke Nederlanden van 1598 tot 1609", in: NAGN, 6, pp. 283-284.

colleges kon.¹¹ Grote en belangrijke steden in de Nederlanden hadden ook een aanzienlijke invloed, zowel op het lokaal als op het provinciaal niveau. Vaak waren de elites die in de provinciale Staten zetelden, leden van de stads-magistraten van de belangrijkste steden in een gewest. In de Staten van Vlaanderen waren vóór 1597 enkel de “Vier Leden” vertegenwoordigd: de drie belangrijkste steden Gent, Brugge en Ieper en het plattelandsdistrict rond Brugge, het Brugse Vrije. Vanaf 1597 zetelde ook de Vlaamse clerus in de Staten. Op het lokale vlak waren grote steden dikwijls almachtig. De stedelijke magistraten hadden vaak virtuele autonomie over onder andere de lokale financiële en fiscale administratie, economische regelgeving en rechtspraak.¹²

Na hun komst naar de Nederlanden begonnen de aartshertogen onmiddellijk met een restauratiepolitiek, waarbij gezocht werd naar een nieuw machts-evenwicht en de traditionele elites verzoend werden met het nieuwe regime. Op centraal niveau werd de politieke inspraak van de elites grondig beknot: de Raad van State werd tijdens de regering van de aartshertogen nauwelijks geconsulteerd en de Staten-Generaal werden na 1600 niet meer samengeropen. Op regionaal en lokaal niveau daarentegen versterkte de centrale overheid de greep van de politieke elites op het bestuur. Uit pragmatische overwegingen hebben de aartshertogen steeds een groot respect betoond voor de autonomie van bijvoorbeeld de provinciale raden. Wanneer ze immers niet tegemoet zouden komen aan bepaalde eisen van die gewestelijke colleges, was de kans groot dat deze de geldkraan zouden dichtdraaien en dat kon de centrale overheid zich niet permitteren.¹³

De verzoening van de vorst met de elites werd evenzeer gedragen door allerhande vormen van patronage. De aartshertogen namen bepaalde leden van de Zuid-Nederlandse elite in bescherming en bonden die zo aan zich. Deze vertrouwelingen werden benoemd in belangrijke functies die financieel interessant waren en ook een zeker prestige met zich mee brachten. Door het creëren van afhankelijkheidsbanden konden de aartshertogen hun invloed uitbreiden, zowel in de kerkelijke als in de wereldlijke instellingen. Als landsheren van de Nederlanden hadden de aartshertogen immers het recht de bisschoppen te benoemen, abbatiale waardigheden toe te kennen en andere kerkelijke beneficiën te begeben.¹⁴ Nogal wat jongere zonen van adel kwamen langs die weg aan een inkomen dat overeenkwam met hun stand. Hun oudere broers werden door de aartshertogen onderscheiden met ronkende titels of voorgedragen voor een van de prestigieuze ridderorden, zoals de Orde van het

¹¹ K. VAN HONACKER, “The Archdukes and their subjects”, pp. 241-242.

¹² *Idem*, pp. 242-243.

¹³ B. BRUYLANDT, *De aartshertogen en de Staten van Vlaanderen*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent), 2000, p. 198.

¹⁴ E. PUT, “Les Archiducs et la réforme catholique”, p. 259.

Gulden Vlies.¹⁵ Ook prestigieuze ambten aan het hof¹⁶, bevelhebbersposten in het leger en het gouverneurschap over een stad of provincie behoorden tot de instrumenten waarmee Albrecht en Isabella de elites aan hun zaak konden binden. Door deze vormen van patronage sloegen de aartshertogen in feite twee vliegen in één klap: ze konden de elites gunstig stemmen én ze beschikten over hun eigen vertrouwelingen op cruciale posten in de politieke en religieuze wereld.

De contrareformatie en de katholieke heropleving stonden in de Zuidelijke Nederlanden in nauwe relatie tot de politieke context van die tijd: Kerk en staat werkten nauw samen. De Kerk gaf het staatsgezag de nodige legitimering en stimuleerde daardoor de gezagsgetrouwheid van de onderdanen, terwijl de staat ervoor zorgde dat de Kerk haar apostolische taak kon vervullen, onder andere door haar de nodige materiële en juridische steun te verlenen. De steun van de aartshertogen aan de katholieke Kerk was een voorbeeld van de vermenging van oprechte godsdienstijver met politiek eigenbelang. Aan de vroomheid van Albrecht en Isabella valt inderdaad niet te twifelen. Maar de samenwerking met de katholieke Kerk werd niet alleen ingegeven door religieuze motieven, de Kerk was voor hen ook een middel om hun autoriteit te versterken. Om de loyaleiteit ten opzichte van de monarchie te herstellen, was het van het grootste belang dat de bevolking van de Nederlanden zich volledig onderwierp aan de leer van de katholieke Kerk. Het katholicisme werd beschouwd als unificerende factor in de maatschappij.¹⁷

De Blijde Intrede

Sinds de late middeleeuwen was het in de Nederlanden de gewoonte dat de nieuwe vorst in de gewesten en de steden van zijn land zijn Blijde Intrede deed. Dit gebruik had een zekere juridische betekenis. De nieuwe soeverein was immers verplicht te erkennen dat zijn macht beperkt was door bepaalde fundamentele rechten van zijn onderdanen, zoals de vrijheid en de onschendbaarheid van de menselijke persoon, het recht op eigendom, de vrijheid van het taalgebruik, het recht om in de eigen taal bestuurd te worden en het recht om niet door belastingen bezwaard te worden zonder instemming van de standenvertegenwoordiging. Nadat de vorst bij zijn aantreden in een gewest gezworen had deze basisrechten van de bevolking te zullen respecteren, ont-

¹⁵ L. VAN DER ESSEN, "Politieke geschiedenis van het Zuiden, 1585-1609", in: *AGN*, 5, p. 277.

¹⁶ D. LANOYE, "Structure and composition of the household of the Archdukes", in: W. THOMAS, L. DUERLOO (eds.), *Albert & Isabella, 1598-1621. Essays*, Leuven, 1998, pp. 107-119.

¹⁷ L. DUERLOO, "Pietas Albertina", p. 2.

ving hijzelf van de Staten een eed van trouw en gehoorzaamheid.¹⁸ Tijdens de late middeleeuwen groeiden de Blijde Intredes uit tot grootse gebeurtenissen waarbij in de straten van de stad allerhande versieringen werden aangebracht om de vorst te verwelkomen. Een dergelijk bezoek vormde één van de weinige ogenblikken waarop de vorst en de onderdanen met elkaar in direct contact konden treden. De onderdanen zagen hun vorst voor de eerste en soms zelfs enige keer in hun leven, terwijl de vorst zich rechtstreeks kon vergewissen van de lokale situatie en in dialoog kon treden met de plaatselijke leiders. De Blijde Intredes waren dus een uitgelezen gelegenheid voor beide partijen om wensen en grieven te uiten. De vorst deelde zijn visie op vorstelijke macht en soevereiniteit mee. Op hun beurt maakten zijn onderdanen hun verwachtingen en eisen kenbaar. Dit gebeurde met behulp van triomfbogen en "tableaux vivants" die langsheen het parcours waren opgesteld.¹⁹ In de loop van de zestiende eeuw kregen de Blijde Intredes steeds meer een elitair karakter, met taferelen uit de klassieke Oudheid en Latijnse opschriften en gedichten. De organisatie van de feestelijkheden werd aan een alsmaar kleiner wordende groep van kunstenaars en humanisten toevertrouwd, die het volste vertrouwen van de overheid genoten.²⁰ Tegelijkertijd gingen de Blijde Intredes steeds meer gepaard met uitzonderlijke pracht en praal, die de onderdanen moesten overdonderen en hen overtuigen van de vorstelijke macht.²¹

Van oudsher kwamen de nieuwe vorsten naar Gent, hoofdstad van het graafschap, om er de titel van graaf van Vlaanderen in ontvangst te nemen. In feite legde de soeverein te Gent een drievoudige eed af. Eerst moest de vorst in de Sint-Pietersabdij zweren dat hij de privileges, bezittingen en inwoners van de abdij zou respecteren. Een tweede eed werd afgelegd in de Sint-Janskerk, later de Sint-Baafskathedraal, voor de wereldlijke en geestelijke overheid. Daar ontving de vorst officieel de titel van graaf van Vlaanderen. Tenslotte werd de ceremonie nog eens herhaald op de Vrijdagmarkt, waar de vorst de eed aflegde voor de verzamelde Gentse bevolking, die op haar beurt ook de eed van trouw zwoer.²²

¹⁸ P. LENDERS, "De vorst", in: E. AERTS, M. BAELDE, e.a (red.), *De centrale overheidsinstellingen van de Habsburgse Nederlanden (1482-1795)*, Brussel, 1994, pp. 50-52.

¹⁹ H. SOLY, "Plechtige intochten in de steden van de Zuidelijke Nederlanden", p. 342.

²⁰ *Idem*, pp. 356-357.

²¹ *Idem*, p. 361.

²² G. TEMMERMAN, *De feestcultuur te Gent in de periode 1515-1608*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent), 1981, pp. 4-5.

DE AARTSHERTOGEN ALBRECHT EN ISABELLA EN DE STAD GENT

De aartshertogen werden op 28 januari 1600 in Gent verwelkomd met een uitgebreid feest- en versierprogramma.²³ De triomfbogen, "tableaux vivants" en beeldhouwwerken verwoordden de dubbele boodschap van vorst en onderdanen. Enerzijds stelden ze de aartshertogen voor als soevereine en legitieme vorsten van de Nederlanden, die het land zouden bevrijden van tweedracht en ketterij. Anderzijds drukten ze de zucht naar vrede en economische welvaart en de hoop op een nieuwe eenmaking van de Nederlanden uit, thema's die sterk leefden onder de bevolking.²⁴ De soevereiniteit van de aartshertogen werd tijdens de Blijde Intrede in Gent niet in vraag gesteld. Ze werden er beschouwd als rechtmatige vorsten, die geen leenulde aan de Spaanse koning verplicht waren. Er werd ook nadruk gelegd op het feit dat door het aan de macht komen van de aartshertogen de dynastieke traditie van de Nederlanden voortgezet werd: Albrecht en Isabella werden beschouwd als de rechtmatige afstammelingen van de graven van Vlaanderen. Ook afbeeldingen van en teksten over Karel V en zelfs Filips II getuigen van de dynastieke continuïteit die aangewend werd in het belang van de aanvaarding van de vorsten.²⁵ Merkwaardig genoeg werd hiervoor teruggesproken naar de "gouden tijd" onder het bewind van Karel V. De komst van de aartshertogen naar de stad viel immers samen met de honderdste verjaardag van de geboorte van Karel V in Gent. Het stadsbestuur maakte van de gelegenheid gebruik om hulde te brengen aan de grootvader van Isabella. Het hoogtepunt hiervan was de inhuldiging van het standbeeld van Karel V op de Vrijdagmarkt.²⁶ Dat de stad Gent 60 jaar voordien in een ernstig conflict verwickeld raakte met die-

²³ De intrede van de aartshertogen Albrecht en Isabella, op 28 januari 1600, heeft een bijzondere betekenis, in die zin dat ze de laatste persoonlijke intrede was van een soeverein in Gent. Nadien zou de vorst niet meer zelf naar Gent komen om zich te laten inhuldigen, maar zou hij zich laten vervangen door zijn gouverneur-generaal.

²⁴ Voor een volledige bespreking van de Blijde Intrede van de aartshertogen, zie: L. DE FRENNE, *Gent en de aartshertogen*, pp. 69-86

²⁵ Cf. R. VERMEIR, *In staat van oorlog. Filips IV en de Zuidelijke Nederlanden, 1629-1648*, Maastricht, 2001, p. 317.

²⁶ De Antwerpse beeldhouwer Robert Collins de Nole kreeg van het Gentse stadsbestuur de opdracht de beeltenis van Karel V uit hout te snijden (SAG, reeks 111bis, register 2, f. LI v.). De sculptuur moest verguld worden en op een zuil van blauwe en witte arduinsteen prijken die de Brugse beeldhouwer Mathijs vander Haeghen met de wapens van de keizer zou versieren (SAG, reeks 111bis, register 2, f. XXII r. en f. LXIII r.). Het houten standbeeld was echter geen lang leven beschoren. Reeds in 1601 besloot men het te vervangen door een stenen exemplaar, waarvoor het materiaal geleverd werd door steenhouwer Arent van Loo (SAG, reeks 400, register 111, f. II^cLXXXVIII r.). Het is evenwel niet bekend aan welke beeldhouwer het werk werd toevertrouwd. Tijdens de zeventiende en achttiende eeuw werd de pilaar met het beeld meermaals afgebroken en hersteld. Uiteindelijk werd het standbeeld van Karel V op de Vrijdagmarkt in november 1792 door de Fransen verwoest. De volledige geschiedenis van het beeld is terug te vinden in: F. DE POTTER, *Gent, van den oudsten tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad*, VI, Gent, pp. 271-281.

zelfde Karel V en door hem op een vernederende manier op haar plaats werd gezet, lijkt in 1600 al vergeten, althans door de Gentse elite. De organisatie van de Blijde Intrede was immers in handen van het stadsbestuur en de triomfbogen, theaters en inscripties verkondigden de opinie van deze beperkte groep mensen.²⁷ Zij hadden er ook alle baat bij de nieuwe vorsten te verheerlijken en gunstig te stemmen. Het gewone volk mocht overdag kijken naar de pompeuze versieringen en 's avonds, wanneer de aartshertogen zich in het Hof van Sint-Baafs teruggetrokken hadden, mochten zij, met toestemming van de magistraat, feestvieren. De grote thema's die in de Blijde Intrede aan bod kwamen, zoals de vraag om vrede en economische welvaart, leefden uiteraard ook bij de gewone man in de straat. Toch schijnt een specifieke ordemaatregel die door het stadsbestuur uitgevaardigd werd om het beeld tegen vandalen te beschermen, erop te wijzen dat niet alle Gentenaars even enthousiast waren over het standbeeld van Karel V op de Vrijdagmarkt.²⁸

Tijdens de Blijde Intrede werd ook het katholieke geloof sterk beklemtoond. Er werd in Gent van de katholieke aartshertogen verwacht dat zij de ketterij en de goddeloosheid zouden bestrijden. Het calvinisme had in Gent geen politieke invloed meer; het stadbestuur schaarde zich volledig achter de religieuze politiek van de nieuwe vorsten. De banden met het stadsbestuur werden aangehaald door enkele verdienstelijke schepenen in de adelstand te verheffen. Op 30 januari 1600 werden Jean Bette, Philips Triest, Antheunis Triest en Ghysbrecht de Cortewille tijdens de festiviteiten op de Vrijdagmarkt tot ridder geslagen.²⁹

Op bezoek in Gent

De Blijde Intrede was aldus een eerste offensief van de nieuwe vorsten om hun gezag te herstellen en de onderdanen voor zich te winnen. De restauratiepolitiek van de aartshertogen zou tijdens hun regering nog verder uitgebouwd worden. Ook de evenementen waaraan zij deelnamen wanneer zij de stad nadien bezochten, waren niet lukraak gekozen, maar stonden duidelijk in het teken van het herstel van het vorstelijk gezag: het bezoek aan het begijn-

²⁷ Voor de organisatie van de Blijde Intrede werd een comité opgericht, bestaande uit de hoogbaljuw en de onderbaljuw, de 13 schepenen van de Keure, de drie stadspensionarissen en vijf secretarissen van de Keure, om de evolutie van de "*triumphale weercken*" te bespreken. (SAG, reeks 400, register 109, f. II^cL v.)

²⁸ "...wordt voorts wel ende expresselick verboden eenen yeghelic van wat qualiteyt hij zij te schieten ofte steenen te werpen naer de beelde vande keyser Carolus gherecht op de Vrijdag Maerct, op peyne vande gonen contrarie doende te verbeuren de boete van 5 ponden groten boven darbitraire correctie van scepenen ...". (SAG, reeks 93, register HH, f. 59 r.)

²⁹ ARA, Aud., 1191/22, z.f.

DE AARTSHERTOGEN ALBRECHT EN ISABELLA EN DE STAD GENT

hof en de eerstesteenlegging van de abdijkerk van Groenenbriel moesten de vroomheid van de vorsten benadrukken; door deel te nemen aan de konings-schieting van de Sint-Jorisgilde haalden zij vooral de banden met de stedelijke elite aan.

Bij een bezoek aan de stad Gent, op 12 september 1614, legde Albrecht, in aanwezigheid van de Gentse bisschop en verschillende leden van zijn hofhouding, de eerste steen van de nieuwe abdijkerk van Groenenbriel.³⁰ Voor de gelegenheid hadden de religieuzen een podium laten optrekken en werden er zangers uitgenodigd om de plechtigheid op te luisteren.³¹ De aartshertogen schonken een bedrag van 83 ponden ter financiering van de bouw van de abdijkerk.³² Ook Gilles du Faing³³, die de aartshertogen op hun reis naar Gent vergezelde, kende de abdij een gift van 33 ponden toe.³⁴

Albrecht en Isabella brachten ook nog een bezoek aan het Gentse Sint-Elisabethbegijnhof. In de tweede helft van de vijftiende eeuw leefde in het begijnhof een arme en vrome begijn die Matteken of Mattia werd genoemd. Rond haar persoon is een legende ontstaan die in 1631 door Joseph van Rijckel, abt van de Leuvense Sint-Geertruiabdij, werd opgetekend. Op vastenavond rond het jaar 1470 waren Mattekens medebegijnen op een feestmaal. Matteken was echter door niemand uitgenodigd en ging haar leed klagen aan een Christusbeeld in de begijnhofkerk. Christus sprak haar toe vanop het kruis en droeg haar op naar de grootjuffrouw te gaan en te vragen dat ze zou mogen blijven eten. Opdat Matteken de grootjuffrouw zou kunnen doen geloven dat Christus haar stuurde, verklapte hij haar twee "geheimen". Hij vertelde dat de grootjuffrouw de rozenkrans nog niet gebeden had en dat Maria het nachtkleed van de grootjuffrouw met rode draad had hersteld. Toen Matteken de boodschap aan de grootjuffrouw meedeelde, stond deze versteld en nodigde haar onmiddellijk uit tot de maaltijd. Na de overvloedige maaltijd keerde Matteken terug naar de kerk om Christus te bedanken en stierf daar in aanbidding voor het kruis. Op dat moment begonnen de klokken vanzelf te luiden zodat de begijnen zich naar de kerk haastten. Daar vonden ze Matteken bij het Christusbeeld. Hoewel ze dood was, zat ze nog kaarsrecht op haar knieën.³⁵

³⁰ SAG, reeks 101, nr. 4, z.f.

³¹ RAG, Abdij van Groenenbriel, 72, f. 2 v.

³² RAG, Abdij van Groenenbriel, 71, z.f.

³³ Gilles du Faing (?-1633), raadsheer van de Raad van Oorlog en *gentilhomme de la bouche* van Albrecht vergezelde de aartshertogen op hun reis naar de Nederlanden en bleef nadien in hun dienst. Hij werd hoofdzakelijk met diplomatieke opdrachten belast. In 1617 werd hij benoemd tot soeverein-baljuw van Vlaanderen. (C. PIOT, "Du Faing (Gilles)", in: *BN*, VI, kol. 244-246)

³⁴ RAG, Abdij van Groenenbriel, 71, z.f.

³⁵ GUB, G 13220, *Afbeeldinghe des H. Cruys van 't welcke Christus eertijds heeft ghesproken tot een begghyntghen*, 1673, z.f.

LIESBETH DE FRENNE

Het kruis met de Christus waar Matteken ging bidden, werd een object van verering. Velen kwamen er bidden om van hun kwalen en ziekten genezen te worden. Albrecht en Isabella bezochten het Sint-Elisabethbegijnhof in september 1614.³⁶ Joseph van Rijckel schetst de gebeurtenissen in de kerk als volgt: "... *men heeft Albertus, ghecommen sijnde inde kerke hooren segghen: Waer is den ghecruysten Godt, die ghesproken heeft tot een beggyntghen? Ende soo hij hem ghetoot wiert, viel hij met alle sijn hovelinghen up sijn kniens, hem aenbiddende met een groote devotie, tot stichtinghe van alle die dat saegen ...*"³⁷.

Onmiddellijk rijst de vraag naar de historische waarde van het feitenrelaas van Joseph van Rijckel, vooral omdat de auteur in hetzelfde werk sterk de miraculeuze toer opgaat. In de stadsrekeningen wordt het bezoek van Albrecht en Isabella aan het Sint-Elisabethbegijnhof wel vermeld.³⁸ Dat de aartshertogen graag kloosters, begijnhoven en bedevaartsplaatsen bezochten als veruitwending van de vorstelijke *pietas*, is voldoende bekend.³⁹ Het is dus niet ondenkbaar dat de aartshertogen speciaal voor de verering van Matteken naar het begijnhof gekomen zijn. Door het bezoeken van dergelijke plaatsen wensden zij vroomheid en devotie bij de bevolking te stimuleren. Het aartshertogelijk bezoek zal de verering van Matteken zeker bevorderd hebben. Algemeen wordt aangenomen dat de vroomheid van de aartshertogen, hoewel niet altijd belangeloos, toch oprecht was.⁴⁰ Het zou dan ook best kunnen dat, zoals Joseph van Rijckel het verhaalt, Albrecht samen met zijn hovelingen knielend het kruis vereerde.

In de zomer van het jaar 1618 werd de stad opnieuw vereerd met een vorstelijk bezoek. Op 5 augustus organiseerde de Sint-Jorisgilde, één van de vier hoofdgilden van de stad, op de Kouter een koningsschieting, die door de aartshertogen werd bijgewoond.⁴¹ Als getuigenis van de gaaischieting is een schilderij bewaard gebleven.⁴² Van dit anoniem werk werd tot nog toe geen spoor van bestelling, betaling, levering of schenking gevonden, noch in de rekenin-

³⁶ SAG, reeks 400, register 124, f. III^cV v.

³⁷ GUB, G 13220, *Afbeeldinghe des H. Cruys van 't welcke Christus eertijds heeft ghesproken tot een begghyntghen*, 1673, z.f.

³⁸ Ter gelegenheid van de komst van de aartshertogen liet het stadsbestuur zelfs ter hoogte van het begijnhof een houten brug maken over de vaart, zodat de aartshertogen daarlangs het begijnhof zouden kunnen betreden. (SAG, reeks 400, register 124, f. III^cV v.)

³⁹ L. DUERLOO, "Pietas Albertina", pp. 17-18.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ SAG, reeks 400, register 128, f. II^cLXXIII v.

⁴² Dit schilderij maakt deel uit van de Bijlokecollectie van het Stadsmuseum Gent (inv. 732).

Aartshertogin Isabella op de schieting van het Sint-Jorigilde te Gent in 1618
STAM Gent – Bijlokecollectie, inv. 732 (Foto: Studio Claerhout Gent)

LIESBETH DE FRENNE

gen van de aartshertogen⁴³, noch in die van de stad of de gilde.⁴⁴ De schilder van het kunstwerk is tot nog toe onbekend gebleven. Op basis van stilistische overeenkomsten schrijft J. Moulin-Coppens het werk toe aan Lucas Hoorenbault. Zij meent dat de hand van Hoorenbault terug te vinden is in de weergave van kant-, borduur- en edelsmeedwerk. Een ander argument dat pleit voor de toeschrijving van het schilderij aan Hoorenbault, is het feit dat de schilder lid was van de Sint-Jorisgilde.⁴⁵

Het schilderij toont de gezellige drukte die met een bezoek van de vorsten gepaard ging. Te midden van de in het zwart geklede leden van de Sint-Jorisgilde, de muzikanten en het vaandel van de gilde schiet de aartshertogin met de kruisboog naar de gaai. Hellebaardijs in blauwe mantels houden het doen en laten van de omstaanders in het oog en vormen een lijfwacht rondom de Infanta, zodat ze afgeschermd wordt van de omringende menigte. Tegen de huizenrij rechts staat een podium, waarop Albrecht heeft plaatsgenomen om toe te kijken. Boven het verhoog is een baldakijn aangebracht: het was een voorrecht van de vorst om daaronder paats te mogen nemen.⁴⁶ De eredames van de aartshertogin zitten achter Albrecht op het podium. Het mannelijk gevolg van de vorsten staat recht, evenals de stadsmagistraat. Achter Isabella bevinden zich de aftredende koning van de Sint-Jorisgilde, Roeland Baes, en naast hem waarschijnlijk de nieuwe koning, Anthonie Gillis, beiden met een koningsketen.⁴⁷ De andere leden van het gildebestuur zijn niet te identificeren omwille van het feit dat zij geen attributen bij zich hebben. Traditioneel wordt steeds de nadruk gelegd op het feit dat de aartshertogen door hun deelname

⁴³ M. DE MAEYER, *Albrecht en Isabella en de schilderkunst: bijdrage tot de geschiedenis van de XVIIe-eeuwse schilderkunst in de Zuidelijke Nederlanden*, p. 342.

⁴⁴ J. MOULIN-COPPENS, *De geschiedenis van het oud Sint-Jorisgilde te Gent: vanaf de vroegste tijden tot 1887*, Gent, 1982, p. 174.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ Deze symboliek werd ook gebruikt tijdens de Blijde Intrede. (I. VON ROEDER-BAUMBACH, *Versieringen bij Blijde Inkomsten gebruikt in de Zuidelijke Nederlanden gedurende 16de en 17de eeuw*, Antwerpen, 1943, p. 126.)

⁴⁷ Dankzij het onderschrift van het schilderij kunnen deze personen geïdentificeerd worden: "*Den Ve augusti 1618 hebben haerlieder serrennissime hoocheden dit gulde vereert met haerlieder presentie, aldaer de serrennissime infante ghescote heeft met de ghemeent guldebroeders naer den papegay als wanneer de coninc afgaende was deersame Roelant Baes ende coninc bedeghen deersame Anthonie Gillis, heuverdeken mher Jan Baptista de Rodoan ruddere heere van Biese, deken dheere Lieven van Tessele, proviseerders J° Jan van Wijchuis heere van Wijchuis, J° Francois Triest heere van Raveschoot, J° Gillis van Mere filius J° Gillis, dheer Huubrecht Heilinc, mr. Willem van Daele advocaet, Jan Galle, Jooris Bornaige, François Coperman, Lowys van Kerckvoorde, Pieter Coppins, Gislain Benchon, Jacques Granier de jonghe, Guillame de Keysere, bauilliu Loys Hoetgens, clercq Marcq de Wannemakere, cnaepe Jooris Bonnewyn*". (J. MOULIN-COPPENS, *De geschiedenis van het oud Sint-Jorisgilde te Gent*, pp. 174-175.)

DE AARTSHERTOGEN ALBRECHT EN ISABELLA EN DE STAD GENT

aan schuttersfeesten en het begunstigen van de schuttersgilden de sympathie van het volk trachtten te winnen. Dit schilderij laat echter een heel andere situatie uitschijnen. Er is immers een duidelijk scheiding tussen hof en stad merkbaar. Het schuttersfeest vindt plaats op de Kouter, op de achtergrond staat het hof van de Sint-Sebastiaansgilde met de ommuurde hovingen ernaast. De handboogschutters staan achter de muur van hun hovingen, terwijl de dames nieuwsgierig toekijken vanuit de vensters. Om goed te kunnen zien, zijn zelfs enige toeschouwers schrijlings op de muur naast het podium gaan zitten. Rechts en links op de voorgrond wandelen enkele voorname burgers van de stad. De toeschouwers kunnen echter niet tot bij de aartshertogen komen.⁴⁸

Bij de interpretatie van dit schilderij moet rekening gehouden worden met de veronderstelling dat het op vraag van de gilde gemaakt werd. Dit kan de voorstelling van de koningsschietsing beïnvloed hebben. Vermoedelijk wilde de gilde met dit schilderij vooral haar exclusiviteit representeren. In die zin is dit schilderij ook een representatie van de sociale verschillen die ten tijde van de aartshertogen bestonden. Hoewel het schuttersfeest in Gent ongetwijfeld aanleiding heeft gegeven tot vreugde bij alle Gentenaren, zullen de aartshertogen weinig contact hebben gehad met de gewone stedelijke bevolking. Door de deelname aan de koningsschietsing hebben zij vooral de banden met de leidende klassen in Gent willen aanhalen en de privileges van de elites willen benadrukken. Dit blijkt ook uit het geschenk dat de aartshertogen aan de Sint-Jorisgilde aanboden: een prachtige vergulde kop met deksel, versierd met hun wapens. De gildebroeders, ten zeerste verheugd en vereerd met dit geschenk en het bezoek, wensten de vorsten op hun beurt hun dank te betuigen door het aanbieden van een banket in het schepenhuis van de Keure.⁴⁹ Op 14 september werden Albrecht en Isabella zelfs lid van de Sint-Jorisgilde en schonken ze 600 carolusgulden.⁵⁰ Het lidmaatschap van de aartshertogen zal de Sint-Jorisgilde ongetwijfeld veel prestige verleend hebben.

Katholiek herstel met vorstelijke steun

Gedurende hun regering hebben de aartshertogen zich steeds ingezet om de katholieke restauratie te stimuleren, men zou zelfs kunnen stellen dat zij de contrareformatie in de Zuidelijke Nederlanden zelf mee vorm hebben gege-

⁴⁸ J. VERBERCKMOES, "Isabella op de schietsing van het Gentse Sint-Jorisgilde", in: L. DUERLOO (red.), *Albrecht en Isabella, 1598-1621. Catalogus*, Leuven, 1998, pp. 208-209.

⁴⁹ J. MOULIN-COPPENS, *De geschiedenis van het oud Sint-Jorisgilde te Gent*, p. 177.

⁵⁰ *Idem*, p. 179.

ven.⁵¹ Door de benoeming van degelijke bisschoppen hebben zij de contrareformatie in Gent bevorderd. Het waren steeds ervaren clerici die op energieke wijze de bepalingen van Trente tot uitvoer trachtten te brengen. Via visitaties werd de bediening en de beleving van de sacramenten bij de gelovigen nagegaan, het seminarie werd uitgebouwd en de ketterij werd bestreden. De religieuzen die op de Gentse bisschopszetel plaats mochten nemen, behoorden tot die families waarvan de aartshertogen wisten dat ze loyaal waren aan het vorstelijk gezag. Karel Maes (1610-1612), Hendrik Frans van der Burch (1612-1616), Jacob Boonen (1616-1620) en Antoon Triest (1620-1657) hadden dezelfde sociale achtergrond: ze stamden uit families die vaak al generatieslang in vorstelijke dienst waren, op centraal, gewestelijk of lokaal niveau. Toch lieten de aartshertogen zich bij de bisschopsbenoeming niet alleen door afkomst leiden. De kandidaten moesten ook de geschikte capaciteiten bezitten om de contrareformatie in het bisdom Gent door te voeren. Alle Gentse bisschoppen hadden er reeds een carrière binnen de kerkelijke of wereldlijke instellingen in de Nederlanden opzitten en hadden zo bewezen wat ze waard waren.⁵²

De contacten die de aartshertogen met deze bisschoppen onderhielden, waren niet altijd van religieuze aard. De Gentse bisschoppen werden ook ingeschakeld in de ruimere binnenlandse politiek van de aartshertogen. Meermaals werd hun gevraagd om bij de Staten van Vlaanderen de zaak van de aartshertogen te bepleiten. In april 1611 verzochten de aartshertogen Karel Maes zijn invloed op de Vier Leden en de Geestelijkheid aan te wenden om op de volgende vergadering van de Staten van Vlaanderen een zo groot mogelijke buitengewone bede⁵³ te laten toekennen.⁵⁴ In de Staten werd op dat moment druk gediscussieerd over de betaling van 175 000 gulden. Eén van de bepalingen

⁵¹ M. CLOET meent zelfs dat het succes van de contrareformatie grotendeels te danken is aan de regeringspolitiek van de aartshertogen. (M. CLOET, "De gevolgen van de scheiding der Nederlanden op religieus, cultureel en mentaal gebied, van circa 1600 tot 1650", in: J. CRAEYBECKX, F. DAELEMANS en F.G. SCHEELINGS (red.), *1585: op gescheiden wegen. Handelingen van het colloquium over de scheiding der Nederlanden, gehouden op 22-23 november 1985, te Brussel*, Leuven, 1988, pp. 55-57.)

⁵² Voor een uitgebreide bespreking van deze Gentse bisschoppen, hun afkomst, studies, carrière en activiteiten als bisschop van Gent, raadpleeg: M.-J. MARINUS, "K. Maes, H.F. van der Burch en J. Boonen: drie bisschoppen tijdens het Twaalfjarig Bestand", in: M. CLOET, e.a., *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1992, pp. 58-65; M. CLOET, "Triest, Antonius", in: *NBW*, XV, kol. 721-732.

⁵³ Over de buitengewone bedes werd apart van de gewone bede onderhandeld. De gewone bede was in principe bestemd voor de financiering van de lopende uitgaven van de centrale overheid. De buitengewone bede werd steeds gevraagd voor een specifiek doel, meestal oorlog. (B. BRUYLANDT, *De aartshertogen en de Staten van Vlaanderen*, p. 34.)

DE AARTSHERTOGEN ALBRECHT EN ISABELLA EN DE STAD GENT

van het Twaalfjarig Bestand luidde immers dat de Staten van Vlaanderen en de Staten van Brabant samen 300 000 gulden dienden op te brengen om een oude schuld tegenover het Huis van Nassau te vereffenen. Beide gewesten moesten voor de helft van het bedrag instaan. De aartshertogen hoopten dat de eerste 75 000 gulden onmiddellijk na het sluiten van het Bestand ter beschikking zouden gesteld worden. De Staten van Vlaanderen weigerden dit echter en het duurde tot begin januari 1611 vooraleer de Geestelijkheid en de Vier Leden een eerste bedrag van 50 000 gulden toekenden. Albrecht en Isabella eisten dat het resterende bedrag zo vlug mogelijk ter beschikking zou zijn, maar de Staten bleven tegenstribbelen. In tegenstelling tot Brugge en de Geestelijkheid die het meest vrijgevig waren, was Gent het minst inschikkelijk.⁵⁵ De aartshertogen vroegen dan ook aan Maes al zijn invloed aan te wenden om de Staten, en in het bijzonder de Gentse stadsmagistraat, over de streep te trekken⁵⁶.

In 1618 werd Jacob Boonen door de centrale regering ingeschakeld om, als bisschop van Gent, het conflict binnen de Staten van Vlaanderen op te lossen. Samen met de bisschop van Brugge, de voorzitter van de Raad van Vlaanderen en de baron van Hoboken moest hij bemiddelen tussen de stad Ieper enerzijds en de overige Leden van de Staten anderzijds.⁵⁷ Het conflict betrof de belastingen die de Staten moesten opbrengen voor de aanleg van de Zuidleie, het kanaal dat Gent, Brugge en Oostende met elkaar zou verbinden. Vanaf het begin van de onderhandelingen tussen de Raad van Financiën en de Staten over de financiering van dit project kwam het tot een botsing tussen Ieper en de rest van de vergadering.⁵⁸ De Ieperlingen waren gekant tegen de aanleg van de Zuidleie omdat zij vreesden dat het handelsleven in Gent en Brugge hierdoor zou opbloeien, terwijl het economisch leven in hun eigen stad nog verder zou wegwijnen. Ieper meende dan ook dat Gent, Brugge en het Brugse Vrije zelf voor de kosten moesten instaan aangezien het kanaal een lokale aangelegenheid was. Tijdens de daarop volgende jaren bleef de aanleg van de Zuidleie een bron van ongenoegen voor de stad Ieper, die meermaals

⁵⁴ De aartshertogen aan K. Maes, 15 april 1611, ARA, Aud., 1944/3, z.f.

⁵⁵ B. BRUYLANDT, *De aartshertogen en de Staten van Vlaanderen*, pp. 168-170.

Karel Maes heeft evenwel nooit zelf deel uitgemaakt van de Staten van Vlaanderen. M. Vandekerckhove vermeldt hem niet als afgevaardigde voor de Geestelijkheid in de Staten van Vlaanderen. (M. VANDEKERCKHOVE, *De samenstelling van de Staten van Vlaanderen (1598-1648)*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent, 2003.)

⁵⁶ De aartshertogen aan K. Maes, 15 april 1611, ARA, Aud., 1944/3, z.f.

⁵⁷ De aartshertogen aan J. Boonen, 29 november 1618, ARA, Aud., 1889/2, z.f.

⁵⁸ Het plan voor het graven van de Zuidleie werd in 1613 door de centrale regering aan de Staten voorgelegd.

weigerde haar medewerking te verlenen aan de financiering van het project.⁵⁹ In februari 1618 kwam het conflict tot een hoogtepunt, toen de Ieperlingen bekend maakten dat zij zich met hun klachten rechtstreeks tot de aartshertogen zouden richten. Bovendien dreigden zij bij de Geheime Raad een proces in te spannen tegen Gent, Brugge, het Brugse Vrije en de clerus.⁶⁰ Dit noopte de overige leden tot toegevingen, aangezien zij inmenging van de centrale regering in de werking van de Staten absoluut wilden vermijden. Ieper wees hun voorstel echter af, hetgeen de aartshertogen deed besluiten enkele bemiddelaars te sturen die beide partijen konden verzoenen. Albrecht en Isabella wilden het niet tot een proces laten komen.⁶¹ Aan Boonen werd dus gevraagd om, samen met bisschop Triest van Brugge, de voorzitter van de Raad van Vlaanderen en de baron van Hoboken te bemiddelen tussen de beide partijen en ze tot een vergelijk te laten komen.⁶² Op 21 april 1619 werd uiteindelijk een akkoord bereikt tussen Ieper en de overige leden van de Staten. Deze overeenkomst werd vastgelegd in een akte in de vorm van een decreet van de vorsten.⁶³ Zowel Jacob Boonen als zijn opvolger te Gent, Antoon Triest, zullen na de regering van de aartshertogen een niet onbelangrijke rol spelen in de politieke gebeurtenissen in de Zuidelijke Nederlanden. Beide clerici fungeerden als vertrouwenspersoon van de centrale regering die de koninklijke belangen verdedigde in de Statenvergaderingen.⁶⁴

Op financieel vlak hebben de aartshertogen de religieuze instellingen gesteund door geldelijke bijdragen enerzijds en het toekennen van opbrengsten van belastingen anderzijds. Zo verkregen de Gentse augustijnen in 1609 een octrooi dat aan het klooster de toestemming gaf een belasting van een stuiver te heffen op elke zak graan die naar de molen gebracht werd. De opbrengsten werden gebruikt voor de bouw van de kloosterkerk in Gent.⁶⁵

Met het herstel van de katholieke eredienst in Gent begon in 1584 ook de moeizame heropbouw van de vernielde parochiekerken.⁶⁶ Tijdens de tweede helft van de zestiende eeuw werd de stad Gent in feite geteisterd door twee iconoclastische golven: de eerste in augustus 1566, de tweede van mei tot

⁵⁹ B. BRUYLANDT, *De aartshertogen en de Staten van Vlaanderen*, pp. 109-119.

⁶⁰ De aartshertogen aan J. Boonen, 29 november 1618, ARA, Aud., 1889/2, z.f.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ B. BRUYLANDT, *De aartshertogen en de Staten van Vlaanderen*, p. 121.

⁶⁴ R. VERMEIR, *In staat van oorlog*, p. 212

⁶⁵ RAG, Augustijnen, 33, Octrooi, 18 maart 1615, z.f.

⁶⁶ De stad Gent was verdeeld in 8 parochies: Sint-Baafs, Sint-Niklaas, Sint-Veerle, Sint-Michiels, Sint-Martinus (Ekkergem), Sint-Jacobs, O.-L.-V. Sint-Pieters en Sint-Salvator (Heilig Kerst).

DE AARTSHERTOGEN ALBRECHT EN ISABELLA EN DE STAD GENT

augustus 1578.⁶⁷ Van de Sint-Martinuskerk was niet veel meer over dan een ruïne. Tot 1607 bleef de kerk in zijn vervallen staat bestaan. In dat jaar werd Michiel de Zachmoorter aangesteld tot pastoor van de Sint-Martinuskerk. Deze energieke vertegenwoordiger van de contrareformatie zorgde voor de heropbouw van de kerk, een werk dat ettelijke jaren in beslag zou nemen.⁶⁸ Het is waarschijnlijk op zijn vraag dat de aartshertogen op 27 augustus 1616 aan de Sint-Martinuskerk een octrooi toekenden dat aan de kerk het recht gaf op de inkomsten van een taks “... *d'un demy patar sur chasque lot de vin qui se consomera es tavernes et se vendra en détail en la dicte ville de Gand et seigneurie de Saint-Pierre illecq, sans aulcune reserve et limitation des caves affranchies ...*”⁶⁹. Deze belasting, in de volksmond “*stuyverken ten tappe*” genoemd, bleek echter niet voldoende te zijn voor het bekostigen van alle herstellingswerken aan de kerk, zodat beroep moest gedaan worden op de vrijgevigheid van de parochianen. Dankzij de talrijke schenkingen, kon het schip van de kerk al in 1618 voltooid worden en nog datzelfde jaar ingehuldigd worden door bisschop Boonen.⁷⁰

Daarnaast uitte de steun van de aartshertogen zich ook in het aansporen van de Gentse stadsmagistraat om religieuze instellingen van fondsen te voorzien. In 1618 richtten de pastoors en de “*proviseurs*” van de armentafel van de Sint-Michielskerk zich tot de vorsten met een verzoekschrift. Men vroeg de aartshertogen dat zij de Geneste stadsmagistraat zouden verplichten de nodige financiële steun te verlenen voor de bouw van het koor van de Sint-Michielskerk.⁷¹ De aartshertogen gaven onmiddellijk gevolg aan het verzoekschrift. In een brief aan de Gentse stadsmagistraat droegen zij hen het volgende op: “... *nous aurons a gre que vous efforciez a les assister de quelque notable subside, et tel que les suppliants puissent au moyen d' icelluy veoir leur eglise remise en son premier estat et lustre ...*”⁷². Deze aansporing van hogerhand leidde tot een positief resultaat: op 17 oktober 1618 gaf de Gentse collatie toestemming aan de pastoors en de proviseurs van de armentafel van de Sint-Michielskerk om gedurende drie jaar de heffing van een stuiver op elke zak graan die in Gent verhandeld werd te gebruiken voor de heropbouw van het koor van hun kerk. Deze beslissing werd door de vorsten geofficialiseerd op 21 maart 1619.⁷³

⁶⁷ V. FRIS, *Histoire de Gand*, Gent, 1930², pp. 207-208 en pp. 226-227.

⁶⁸ P. KERVYN DE VOLKAERSBEKE, *Les églises de Gand*, II, Gent, 1860, p. 282.

⁶⁹ RAG, Sint-Maartenskerk, 24, z.f.

⁷⁰ P. KERVYN DE VOLKAERSBEKE, *Les églises de Gand*, II, pp. 282-283.

⁷¹ Verzoekschrift van de pastoors en de proviseurs van de armentafel van de Sint-Michielskerk, 1618, ARA, Aud., 1947/2, z.f.

⁷² De aartshertogen aan de Gentse stadsmagistraat, 15 september 1618, ARA, Aud., 1947/2, z.f.

⁷³ RAG, Sint-Michielskerk, oorkonde 392, z.f.

Ook de Gentse jezuiten hebben dankzij de aanmaningen van de aartshertogen aan het adres van de stadsmagistraat over voldoende financiële middelen kunnen beschikken.⁷⁴ Dankzij de financiële steun van het stadsbestuur konden de jezuiten in 1592 te Gent hun college openen in de Voldersstraat. De schepenen hoopten dat deze elitetroepen van God de overblijvende protestanten zouden bekeren en de ketterij uitroeien. Bovendien hadden de jezuiten al bewezen dat zij degelijk katholiek onderwijs verschaften, iets waar Gent op het einde van de zestiende eeuw zeker nood aan had.⁷⁵ De Latijnse school kende een zodanig succes dat de jezuiten in de daarop volgende jaren de aanpalende panden in de Voldersstraat opkochten om hun college uit te breiden. In 1606 begon men met de bouw van een nieuwe kerk. Voor de financiering van hun kerk en college konden de jezuiten rekenen op weldoeners, zoals de aartshertogen. Die schonken 4 400 florijnen "... *pour l'edification et construction de la nouvelle eglise ...*"⁷⁶. De jezuiten deden ook een beroep op de Gentse magistraat, die de hen regelmatig van de nodige financiële middelen voorzag. In het begin van de zeventiende eeuw was het eerste enthousiasme van de stadsmagistraat echter al flink bekoeld. Het bleek immers dat de jezuiten zo langzamerhand een financiële strop voor de stad waren geworden. Toen het stadsbestuur niet tijdig met de nodige fondsen over de brug kwam, aarzelden de jezuiten geen moment om bij de aartshertogen hun nood te gaan klagen. In 1608 werd de stadsmagistraat door Albrecht aangeschreven met de waarschuwing dat het jezuitencollege over te weinig financiële middelen beschikte. De aartshertog verzocht de schepenen de jezuiten zo veel mogelijk te helpen.⁷⁷ Vermoedelijk heeft de stadsmagistraat hier geen gevolg aan gegeven, want een jaar later richtte Albrecht zich opnieuw tot de Gentse schepenen met het verzoek de jezuiten van de nodige fondsen te voorzien voor de uitbouw van hun college⁷⁸. In zijn antwoord aan de vorsten betreurde het schepencollege dat zijn gedrag slecht geïnterpreteerd werd, want de stad kon niet meer doen dan ze deed voor de jezuiten, die al zoveel ontvangen hadden⁷⁹. Aangespoord door de aartshertogen beslisten de schepenen in 1610 om ten voordele van de jezuiten een belasting te heffen op het graan en de wijn die Gent binnenkwamen. Deze belasting mocht gedurende zes jaar

⁷⁴ Aartshertog Albrecht aan de Gentse stadsmagistraat, 30 augustus 1608, ARA, Aud., 1930/3, z.f.; Aartshertog Albrecht aan de Gentse stadsmagistraat, 10 september 1609, ARA, Aud., 1930/3, z.f.

⁷⁵ J. BROUWERS, *De Jezuiteten te Gent, 1585-1773 en 1823-heden*, Gent, 1980, pp. 37-39.

⁷⁶ RAG, Jezuiteten, 1, z.f.

⁷⁷ Albrecht aan de Gentse stadsmagistraat, 30 augustus 1608, ARA, Aud., 1930/3, z.f.

⁷⁸ Albrecht aan de Gentse stadsmagistraat, 10 september 1609, ARA, Aud., 1930/3, z.f.

⁷⁹ J. DE BLOCK (red.), *400 jaar jezuitencollege te Gent*, Brussel, 1992, p. 34.

geïnd worden.⁸⁰ In 1616 werd dit octrooi door de Gentse schepenen voor drie jaar verlengd. Opnieuw waren zij daartoe aangemaand door de aartshertogen die hen gemeld hadden dat de jezuïeten weer met geldgebrek kampten.⁸¹

De wetsvernieuwing in Gent: historiek en procedure

Doordat de aartshertogen het recht hadden om jaarlijks de magistratuur in Gent te benoemen, konden zij invloed uitoefenen op de samenstelling van het stadsbestuur. Gent werd vanaf 1301 bestuurd door twee schepenbanken van elk 13 leden: de schepenen van de Keure en de schepenen van Gedele. In 1540 werden door Karel V de voorschriften voor de vernieuwing en de samenstelling van de magistratuur in de *Concessio Carolina* vastgelegd.⁸² De twee schepenbanken zouden jaarlijks op 10 mei door de commissarissen van de vorst worden vernieuwd (artikel 1). Om familiale machtsconcentratie tegen te gaan, mochten bloedverwanten (vaders, zonen, broers en neven) niet gelijktijdig in de schepenbanken zetelen (artikel 10). Voorschepenen moesten twee jaar wachten voordat zij opnieuw het ambt van voorschepenen mochten uitoefenen (artikel 11). Het was hun wel toegestaan om het volgende jaar als gewoon schepen in één van de twee schepenbanken te zetelen. Dit gold ook voor alle andere schepenen. Indien een schepen tijdens zijn mandaat overleed, moesten zijn collega's in samenspraak met de hoogbaljuw binnen de drie dagen een opvolger aanduiden (artikel 22).⁸³

Binnen het Gentse stadsbestuur bestond er een dubbele hiërarchie: de schepenbank van de Keure stond boven die van Gedele⁸⁴, maar ook binnen elke bank was er een rangorde met als topfunctie het ambt van voorschepenen. Beide schepenbanken werden voorgezeten door de voorschepenen. De voorschepenen

⁸⁰ Oorkonde van 16 november 1610, RAG, Jezuïeten, 29, z.f.

⁸¹ De aartshertogen aan de Gentse stadsmagistraat, 1 oktober 1616, ARA, Aud., 1931/1, z.f.

⁸² De volledige tekst van de *Concessio Carolina* is uitgegeven in: *Recueil des Ordonnances des Pays-Bas*, 2e série, IV. Brussel, 1907, pp. 181-189.

Enkel tijdens de periode van de Calvinistische republiek (1578-1584) keerde de stad Gent terug naar de politieke toestand van voor 1540. De oude kiesprocedure van de stadsmagistraat was weer van kracht: de schepenen werden niet meer door commissarissen van de vorst aangesteld maar door een college van acht kiesmannen.

⁸³ J. DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen: aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse Gentse ambachtswereld*, Gent, 2002, p. 530.

⁸⁴ Dit werd door de *Concessio Carolina* in artikel 2 vastgelegd: "... lesquels seront eschevins du haut bancq, que l' on nomme de la keure, et autre treize personnes de pareille et semblable condition, lesquels seront eschevins du bas bancq, appelé des parchons."

LIESBETH DE FRENNE

van de Keure presideerde tevens de vergaderingen van de volledige stadsmagistraat, leidde de stadsdelegaties en stelde ze ook veelal zelf samen.⁸⁵

De *Concessio Carolina* bepaalde ook dat tegelijk met de benoeming van 26 nieuwe schepenen jaarlijks drie nieuwe stadsontvangers moesten aangesteld worden (artikel 3). De eerste en belangrijkste was de ontvanger van de trezorie. Hij was de hoofdboekhouder van de stadskas en werd hierin bijgestaan door de ontvanger van de werken en de ontvanger van de issue⁸⁶. Omdat schepenen en stadsontvangers uit dezelfde families gerekruteerd werden, hebben wij ze in ons onderzoek samen behandeld.

Concreet verliep het proces van de benoeming van de schepenen en stadsontvangers als volgt: jaarlijks informeerde de vorst in de loop van april bij een viertal vooraanstaande personen die op de hoogte waren van het reilen en zeilen in de stad, welke Gentenaars geschikt waren om het ambt van schepenen of stadsontvanger uit te oefenen. Allicht moesten de kandidaten over de nodige capaciteiten en bekwaamheid beschikken om aan het bestuur van de stad deel te mogen nemen. Toch werden hun afkomst en hun loyaliteit tegenover het centrale gezag minstens even belangrijk geacht. Daarnaast moesten ze ook van een onbesproken katholieke levenswandel getuigen.⁸⁷ Uit deze lijsten van kandidaten werden door de centrale regering 29 geschikte personen geselecteerd. De commissarissen van de wetsvernieuwing, in de regel vertrouwelingen van de vorst, werden op de hoogte gesteld van deze keuze en kregen de opdracht zich naar Gent te begeven. Op 10 mei werden tijdens een ceremonie in het schepenhuis van de Keure de namen van de nieuwe schepenen en stadsontvangers door de commissarissen bekend gemaakt. Deze legden in handen van de hoogbaljuw en in de tegenwoordigheid van de klerk van den bloede de eed af.⁸⁸

Jaarlijkse wetsvernieuwing?

Tijdens de regering van de aartshertogen verliep de wetsvernieuwing in Gent over het algemeen zoals hierboven beschreven. Jaarlijks werden rond half april vier personen aangeschreven met het verzoek een lijst met geschikte kandidaten voor het ambt van Gents schepenen of stadsontvanger naar de aarts-

⁸⁵ J. DECAVELE, "Bestuursinstellingen van de stad Gent (einde 11de eeuw-1795)", in: W. PREVENIER, B. AUGUSTYN (eds.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, 1997, p. 285.

⁸⁶ De issue was een heffing op alle goed dat (door huwelijk, uitwijking, vererving, ...) uit de rechtsmacht van de schepenen verdween.

⁸⁷ J. DECAVELE, "Bestuursinstellingen van de stad Gent", pp. 284-285.

⁸⁸ M. HEINS, *Gand, sa vie et ses institutions*, I, Gent, 1921, pp. 308-309.

DE AARTSHERTOGEN ALBRECHT EN ISABELLA EN DE STAD GENT

hertogen op te sturen. Het waren steeds mannen die geacht werden het politieke leven in Gent goed te kennen en van nabij te volgen. In de meeste gevallen waren dit de bisschop van Gent, de voorzitter van de Raad van Vlaanderen, de hoogbaljuw van Gent en de gouverneur van het Spanjaardenkasteel. In 1610, toen de Gentse bisschopsstoel vacant was⁸⁹, stelde het vicariaat een lijst met kandidaten voor de Gentse magistratuur op.⁹⁰

Ook anderen maakten – al dan niet gevraagd – aan de aartshertogen de kandidaten die hun voorkeur genoten kenbaar. In april 1604 reisde Jean Richardot, hoofd-voorzitter van de Geheime Raad, in opdracht van de aartshertogen naar Duinkerken. In Gent, dat op zijn reisroute lag, had hij inlichtingen ingewonnen met betrekking tot de komende wetsvernieuwing. Hij raadde de aartshertogen aan dat: “*en ceste coniuncture ce seroit le service du nostre de continuer les deux premiers des deux bancqs*”⁹¹. Brussel besliste om dat jaar het mandaat van de volledige stadsmagistraat met een jaar te verlengen.⁹² Vermoedelijk heeft, naast het advies van Richardot, ook de dreigende oorlogssituatie in het noorden van het graafschap meegespeeld in deze beslissing. Het beleg van Oostende was ondertussen al zo’n drie jaar aan de gang en ook elders werden Vlaamse steden bedreigd door het Staatse leger⁹³. In de Gentse schepenlijsten werd het volgende genoteerd: “... *wierd de weth gecontinueert bij brieven van gheel Vlaenderen bij den eertshertoghe hier uut Ghent van den XI meye 1604 om dat den viant lande in Casant om Oostende ontzet mede te doene dat nog belegert was by S. Hoogheyd*”⁹⁴.

Ondanks de bepaling in de *Concessio Carolina* dat de magistratuur jaarlijks vernieuwd moest worden, stellen we vast dat tijdens crisissituaties het mandaat van de beide schepencolleges en de stadsontvangers met een jaar of zelfs langer verlengd werd. Zo bleef de magistratuur die op 10 mei 1600 aangesteld werd, maar liefst drie jaar in functie. De oorlogsomstandigheden hebben hier-

⁸⁹ Pieter Damant stierf op 14 september 1609. Het duurde meer dan een jaar voordat er in Gent een nieuwe bisschop kwam: Karel Maes nam pas op 5 november 1610 bezit van de Gentse zetel.

⁹⁰ Vicaris-generaal Adrianus Vareus aan de audiëntier, 24 april 1610, ARA, Aud., 809/10, z.f.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² De aartshertogen aan de commissarissen van de wetsvernieuwing in Vlaanderen, 6 mei 1604, ARA, Aud., 1881.1, z.f.

⁹³ In een poging Oostende te ontzetten begon Maurits van Nassau eind april 1604 aan een opmars door het noorden van het graafschap Vlaanderen. In de daarop volgende maanden werden Cadzand, Aardenburg, IJzendijke en Sluis door de Staatse troepen veroverd. (R. VERMEIR, “De grens verlegd. Het Zuiden zonder Sluis tijdens de Tachtigjarige Oorlog, 1604-1648”, in: *Archief. Mededelingen van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, 2004, p. 51.)

⁹⁴ SAG, reeks 101, nr. 4, deel 3, z.f.

in een grote rol gespeeld. In 1601 werden de commissarissen van de wetsvernieuwing ervan op de hoogte gebracht dat, gezien de omstandigheden, de aartshertogen genoodzaakt waren de toenmalige stadsmagistraat nog een jaar te laten zetelen.⁹⁵ Ook het jaar nadien werden alle zetelende schepenen opnieuw benoemd.⁹⁶

Ook onder het bewind van Filips II werden de voorschriften van de *Concessio Carolina* niet altijd even strikt nagevolgd bij het vernieuwen van de stadsmagistraat. Naar aanleiding van de wetsvernieuwing van 1599 kaartte Jacob Liebaert, voorzitter van de Raad van Vlaanderen, dit probleem aan bij de nieuwe vorsten. Hij was van mening dat bij de wetsvernieuwing de *Concessio Carolina* strikt moest gerespecteerd worden. Bijgevolg was het uit den boze dat het mandaat van schepenen met een jaar verlengd werd of dat zelfs de gehele magistraat langer dan een jaar aanbleef. Liebaert meende dat er in Gent genoeg geschikte personen waren om de stad te besturen en dat zij allen een kans moesten krijgen om hun kwaliteiten te bewijzen. Daarnaast bracht hij in herinnering dat de *Concessio Carolina* door Karel V ingesteld was met het oog op "*la meillieure police et gouvernement d' icelle ville*". Hij wees de centrale regering ook op haar verantwoordelijkheid door te vermelden dat: "*non seulement chacun des eschevins à son election doit jurer l'observance mais aussy l'enthier corps d' icelle ville au nouvel advenement du prince*".⁹⁷

In 1615 werden de gebruikelijke adviseurs met betrekking tot de wetsvernieuwing in Gent niet aangeschreven. Zij werden wel mondeling geconsulteerd door Filips de Ayala⁹⁸, die op dat moment in Gent verbleef. Hij maakte daarna per brief de kandidaten van de bisschop, de grootbaljuw en de voorzitter van de Raad van Vlaanderen aan de audiëntier over.⁹⁹ In de daarop volgende jaren werden, naast de vier gebruikelijke 'adviseurs', ook anderen aangeschreven om enkele kandidaten naar voren te schuiven voor het ambt van Gents schepen of stadsontvanger. Het ging hier steeds om leden van één van de centrale regeringsraden. In 1616 en 1617 waren dit de graaf van

⁹⁵ De aartshertogen aan de commissarissen van de wetsvernieuwing in Vlaanderen, 8 mei 1601, ARA, Aud., 809/10, z.f.

⁹⁶ "...*wiert de weth gecontinueert bij brieven van de hertogen uyt Nieuwpoort van den 17 april 1602 wezende nog de stad Oostende bij hem belegert*" (SAG, reeks 101, nr. 4, deel 3, z.f.)

⁹⁷ Jacob Liebaert aan de audiëntier, 25 april 1599, ARA, Aud., 809/10, z.f.

⁹⁸ Filips de Ayala (1557-1619) was de zoon van een Spaanse lakenkoopman die zich in de eerste helft van de zestiende eeuw in Antwerpen gevestigd had. Van 1586 tot 1594 oefende hij het ambt van pensionaris uit in Antwerpen. Een jaar later werd hij benoemd tot buitengewoon gecommiteerde in de Raad van Financiën. Vanaf 1601 was hij, als super-intendant van Vlaanderen, verantwoordelijk voor de controle van de rekeningen en bedoevangsten van de steden. (I. GHYS, "Ayala, Filips de", in: *NBW, XIII*, kol. 58-60.)

⁹⁹ Filips de Ayala aan de audiëntier, 29 april 1615, ARA, Aud., 809/10, z.f.

DE AARTSHERTOGEN ALBRECHT EN ISABELLA EN DE STAD GENT

Estaires¹⁰⁰, kanselier Petrus Peckius¹⁰¹ en Willem Grysperre¹⁰². In 1618 vonden we het advies terug van de baron van Hoboken¹⁰³.

De geschikte schepenen: katholiek, loyaal en “van goeden huize” afkomstig

De briefwisseling rond de jaarlijkse wetsvernieuwing laat ons toe vast te stellen aan welke eisen een kandidaat moest voldoen om kans te maken op een ambt als schepenen of stadsontvanger. De aartshertogen gaven zelf aan welke kwaliteiten een toekomstig lid van de stadsmagistraat moest bezitten: “*gens de bien catholiques et zeleux du service de Dieu et du nostre*”¹⁰⁴. In een tijd waarin het staatsgezag onlosmakelijk verbonden was met het katholieke geloof en de contrareformatie hoogtij vierde, was het niet meer dan logisch dat er van schepenen verwacht werd dat ze aanhangers waren van het katholieke geloof. De bisschop zag er dan ook nauwlettend op toe dat de stadsmagistraat bevolkt werd met trouwe gelovigen. Het spreekt voor zich dat de toekomstige schepenen daarnaast ook moesten getuigen van loyauteit tegenover het Habsburgs vorstelijk gezag. Er speelde echter nog een derde factor mee bij de keuze van de stadsmagistraat: afkomst. De schepenen en stadsontvangers

¹⁰⁰ Nicolas de Montmorency, ridder, graaf van Estaires en baron van Haveskerke, was raadsheer in de Raad van State en voorzitter van de Raad van Financiën. Hij was in 1616 ook commissaris van de wetsvernieuwing in Vlaanderen. (P. BERGMANS, “Montmorency (Nicolas de)”, in: *BN*, XV, kol. 198-203.)

¹⁰¹ Petrus Peckius (1562-1625) begon zijn carrière in 1601 in de Grote Raad van Mechelen. In 1607 werd hij naar Parijs gestuurd als ambassadeur van de aartshertogen. Bij zijn terugkeer naar de Nederlanden in 1610 werd hij benoemd tot raadsheer in de Geheime Raad, waarna hij voor de aartshertogen verschillende diplomatieke missies vervulde. In 1614 werd hij aangesteld als adjunct van kanselier Nicolas Damant, die hij opvolgde na diens dood in 1616. (V. BRANTS, “Peck (Pierre)”, in: *BN*, XVI, kol. 784-792.)

¹⁰² Willem Grysperre (1543-1622), ridder en jurist, werd na zijn rechtenstudies pensionaris van de stad Mechelen. In 1576 werd hij raadsheer in de Grote Raad van Mechelen, een functie die hij 22 jaar uitoefende. Op 13 oktober 1598 werd hij benoemd tot raadsheer van de Geheime Raad en in 1614 tot raadsheer in de Raad van State. (E. DE BORCHGRAVE, “Grysperre (Guillaume de)”, in: *BN*, VIII, kol. 390-391.)

¹⁰³ Conrard Schetz de Grobbendonck (later d’Ursel) (1553-1632) begon zijn carrière bij de Raad van Financiën, eerst als buitengewoon en later als gewoon raadsheer. Van 1605 tot 1609 was hij aartshertogelijk gezant aan het Britse hof van James I. Bij zijn terugkeer werd hij amman van Antwerpen. (J. VANHOUTTE, “‘Van Robins tot très grands nobles’. Carrièreplanning en huwelijksstrategie bij het geslacht Richardot in de Zuidelijke Nederlanden (1540-1701)”, in: G. MARNEF en R. VERMEIR (red.), *Adel en macht. Politiek, cultuur en economie*, Maastricht, 2004, pp. 17-51.)

¹⁰⁴ De audiëntier aan de voorzitter van de Raad van Vlaanderen, de hoogbaljuw van Gent, de bisschop van Gent en de gouverneur van het Spanjaardenkasteel, 12 april 1600, ARA, Aud., 1877.2, z.f.

LIESBETH DE FRENNE

werden meestal gekozen uit een beperkt aantal Gentse families waarvan men wist dat ze de vorst toegewijd waren.¹⁰⁵

Dat de familiale situatie van een kandidaat-schepen belangrijk was voor zijn eventuele benoeming, blijkt uit de lijsten met kandidaten voor de stadsmagistraat die jaarlijks naar de aartshertogen opgestuurd werden. In de meeste gevallen werd niet alleen de naam van de kandidaat gegeven, maar ook de reden waarom hij geschikt zou zijn. Een kandidaat kon aanbevolen worden omwille van zijn eigen eerdere verdiensten, maar vaak werd de kandidaat aangeraden omwille van de loyaleiteit die zijn verwanten in het verleden aan de vorst betoond hadden¹⁰⁶.

Aan de hand van drie voorbeelden zullen wij het belang van familierelaties bij de wetsvernieuwing illustreren. De familie Van Havre was een Vlaams adellijk geslacht dat verwant was met de Gentse families Borluut en Van Steelandt en dat onder haar leden verschillende personen telde die in dienst van de vorst werkten. Wij vonden in de archieven van de audiëntie het verslag van een onderzoek naar Jan van Havre en zijn familie, dat wellicht op vraag van de centrale regering was gevoerd.¹⁰⁷ In dit document wordt uitgelegd op welke manier Jan van Havre, heer van Walle, Venacker, etc. en zijn verwanten zich verdienstelijk gemaakt hebben tegenover de centrale regering. François van Havre, vader van Jan, was in 1540 door Karel V benoemd tot secretaris van de Gentse schepenbank van de Keure. Nadien oefende hij ook het ambt van griffier van de trezorie en dat van schepen van de Keure uit. In 1555 werd hij aangesteld tot ontvanger-generaal van de domeinen in Vlaanderen, een ambt dat hij 32 jaar lang zou uitoefenen. Tijdens de Opstand toonde hij zich een trouwe aanhanger van Filips II.¹⁰⁸ Toen landvoogd Requesens¹⁰⁹ in 1574 met geldnood te kampen had, kreeg François van Havre de opdracht delen van het vorstelijk domein te verkopen, een taak die hij met succes vervulde.¹¹⁰ De broer van Jan van Havre, Justin, diende 26 jaar lang in het leger als infanteriekapitein. Één van de neven van Jan had de wapens opgenomen en was omgekomen bij het beleg van Oostende. Jans zus Jossine was getrouwd met

¹⁰⁵ J. DECAVELE, "Bestuursinstellingen van de stad Gent", pp. 284-285.

¹⁰⁶ "... qui sont de bonne apparence et dont les parentz ont este employez au service d'icelle ville de sorte que Vostre Alteze ne peult faire que bon choix se servant d'iceulx...". (Bisschop Karel Maes aan de audiëntier, 28 april 1611, ARA, Aud., 809/10, z.f.)

¹⁰⁷ ARA, Aud., 809/10, z.f.

¹⁰⁸ ARA, Aud., 809/10, z.f.

¹⁰⁹ Don Luis de Requesens y Zuñiga (1528-1576), Spaans veldheer, aanvaardde na het ontslag van Alva in 1573 het bewind over de Nederlanden.

¹¹⁰ F. GOETHALS, *Dictionnaire généalogique et héraldique des familles nobles du Royaume de Belgique*, Brussel, 1849, pp. 715-716.

Servaa van Steelant, hoogbaljuw van het Land van Waas.¹¹¹ Jan van Havre zelf had ook al bewezen wat hij waard was. Omwille van zijn trouw aan Filips II werd van Havre in 1580 samen met enkele andere Gentse katholieken door de calvinisten gevangengezet. Hij werd echter al snel vrijgelaten dankzij de interventie van enkele Franse edelen uit het gevolg van de hertog van Anjou¹¹². Nadien zetelde van Havre verschillende keren in de schepensbank van de Keure. Hij was zelfs al tweemaal voorschepen van Gedele geweest.¹¹³

Ook de Gentse familie Rym was de centrale regering lang niet onbekend. Herhaaldelijk werden Philibert Rym, zijn oom François Rym en diens zoon Philips aangeduid als geschikte kandidaten voor het ambt van schepen in Gent. Meer dan eens werd hierbij verwezen naar hun verwantschap met "*l'ambassadeur Charles Rym*"¹¹⁴. De carrière van deze Karel Rym (1533-1584) is op zijn minst indrukwekkend te noemen. Na zijn rechtenstudies werd hij advocaat in de Raad van Vlaanderen. Toen de opstand tegen Filips II losbarstte, koos Karel onvoorwaardelijk de zijde van de koning. In 1567 werd hij bevorderd tot raadsheer in de Raad van Luxemburg en vlak daarna werd hij commissaris van de Bloedraad. Twee jaar later kreeg Rym opnieuw promotie: keizer Maximiliaan II benoemde hem tot zijn ambassadeur in Istanboel. Dit betekende het hoogtepunt van zijn carrière. In 1575 keerde hij terug naar de Nederlanden waar hij een benoeming tot raadsheer in de Geheime Raad bemachtigde. In 1581 nam hij ontslag uit de Geheime Raad, onder andere omdat hij het er niet eens mee was dat de opstandelingen definitief de trouw aan Filips II opgaven. Rym was immers altijd trouw gebleven aan de oude religie en de Spaanse koning.¹¹⁵ We mogen ervan uitgaan dat de reputatie van

¹¹¹ Over Servaa van Steelant: R. JANSEN, *Servaa van Steelant, hoofdbaljuw van het land van Waas (1562-1604)*, Leuven (onuitgegeven licentiaatsverhandeling KULeuven), 1974.

¹¹² Frans van Valois, hertog van Anjou (1556-1584), broer van de Franse koning Hendrik III. Nadat, op 26 juli 1581, Filips II door de Staten-Generaal als landsheer werd afgezworen in het *Placcaet van Verlatinghe*, werd de hertog van Anjou, onder impuls van Willem van Oranje, als soeverein binnengehaald. Over de interventie van de hertog van Anjou in de Nederlanden: F. DUQUENNE, *L'entreprise du duc d'Anjou aux Pays-Bas de 1580 à 1584. Les responsabilités d'un échec à partager*, Villeneuve d'Asq, 1998.

¹¹³ Hieruit kunnen wij afleiden dat het document, dat niet gedateerd is, moet geschreven zijn na 1612. Jan van Havre was immers voorschepen van Gedele in 1608 en 1612.

¹¹⁴ Bisschop Pieter Damant aan de audiencier, 27 april 1604, ARA, Aud., 809/10, z.f.; Willem Coorenhuse aan de audiencier, 24 april 1607, ARA, Aud., 809/10, z.f.; Marc de Hertoghe aan de audiencier, 28 april 1618, ARA, Aud., 809/10, z.f.

¹¹⁵ Over het leven en de carrière van Karel Rym zie: J. CHRISTIAENS, *De Vlaamse staatsman Karel Rym (1533-1584). Raadsheer in de Raad van Luxemburg, commissaris van de Bloedraad, ambassadeur in Istanboel, raadsheer in de Geheime Raad onder Don Juan en Matthias*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent), 1980.

LIESBETH DE FRENNE

Karel Rym een grote rol gespeeld heeft in het verloop van de carrière van zijn zoon Philibert (1567-1634). Tussen 1599 en 1621 zetelde de laatste twaalf keer in de Gentse stadsmagistraat. Ook zijn huwelijk met Anna de Hertoghe, dochter van Marc de Hertoghe, voorzitter van de Raad van Vlaanderen¹¹⁶, zou hem goed uitkomen. Vanaf 1605 werd De Hertoghe regelmatig door de aartshertogen ingeschakeld om de belangen van de centrale regering te verdedigen op de samenkomsten van de Staten van Vlaanderen. Na verloop van tijd groeide hij uit tot een vertrouwenspersoon van de aartshertogen.¹¹⁷ Toen De Hertoghe er in april 1621 in slaagde een akkoord te bereiken met de Staten van Vlaanderen omtrent de levering van een bedde van 60 000 gulden per maand, verzocht hij de aartshertogen om een wederdienst. Hij vroeg of het mogelijk was zijn schoonzoon Philibert Rym tijdens de volgende wetsvernieuwing te benoemen tot voorschepen van de Gentse schepenbank van Gedele. De Hertoghe voegde er wel aan toe dat Philibert reeds in de Gentse stadsmagistraat gezeteld had.¹¹⁸ Op 10 mei 1621 werd Philibert niet tot eerste, maar wel tot tweede schepen van Gedele benoemd. Het zou nog duren tot in 1623 vooraleer Philibert Rym het ambt van voorschepen van Gedele mocht uitoefenen. In datzelfde jaar werd hem ook de titel van ridder verleend.¹¹⁹ François Rym, broer van de eerder vermelde Karel Rym, werd in 1559 als advocaat bij de Raad van Vlaanderen aangenomen. Tijdens de Opstand stond François Rym, net als zijn broer Karel, bekend als koningsgezind. Om te ontsnappen aan de Gentse calvinisten, vluchtte hij naar Henegouwen.¹²⁰ Na de reconciliatie van Gent (1584) was François verschillende keren schepen. Tussen 1586 en 1615 zetelde hij 14 maal in de Gentse stadsmagistraat. In 1613 werd hij benoemd tot tweede schepen van de Keure. In datzelfde jaar kreeg ook zijn zoon Philips een plaats in de Gentse stadsmagistraat, als vijfde schepen van Gedele. Dit ging geheel in tegen de bepaling van de *Concessio Carolina* dat vader en zoon niet op hetzelfde moment in de Gentse stadsmagistraat mochten zetelen (artikel 10).

¹¹⁶ In 1595, het jaar waarin zijn dochter huwde, was Marc de Hertoghe raadsheer in de Raad van Vlaanderen. Zijn benoeming tot voorzitter gebeurde pas in 1617. Over Marc de Hertoghe, zie: C. VERHAEGHE, *De benoeming van de voorzitters en raadsheren van de Raad van Vlaanderen (1598-1633)*, Gent (onuitgegeven licentiataatsverhandeling UGent), 2000, pp. 64-68.

¹¹⁷ C. VERHAEGHE, *De benoeming van de voorzitters en raadsheren van de Raad van Vlaanderen*, pp. 65-66.

¹¹⁸ Marc de Hertoghe aan de aartshertogen, 14 april 1621, ARA, Aud., 1921/2, z.f.

¹¹⁹ P. JANSSENS, L. DUERLOO, *Wapenboek van de Belgische adel van de 15de tot de 20ste eeuw*, deel 3, Brussel, 1992, p. 406.

¹²⁰ J. CHRISTIAENS, "Rym, Frans", in: *NBW*, X, kol. 552-555.

In 1616 adviseerde kanselier Peckius om Nicolas Triest, heer van Ouwegem, als voorschepen van de Keure te benoemen, omdat hij over de nodige capaciteiten beschikte en "... *qui sera fort agreable a la ville par ce que son pere a cydevant servy ladicte charge tres lovablement*"¹²¹. De vader van Nicolas was Philips Triest, heer van Ouwegem. Hij vervulde van 1584 tot zijn dood in 1601 maar liefst vijftien mandaten in de Gentse stadsmagistraat: twee keer als tweede schepen van de Keure, vier keer als voorschepen van de Keure en negen keer als voorschepen van Gedele.¹²² Tijdens de Blijde Intrede van de aartshertogen in januari 1600 werd hij tot ridder geslagen.¹²³ De familie Triest beschikte ook over de nodige invloed aan het hof van de aartshertogen. Antoon Triest, zoon van bovenstaande Philips en broer van Nicolas, was van 1606 tot 1610 kapelaan en aalmoezenier aan het hof te Brussel en kende de aartshertogen persoonlijk. In 1610 vertrok hij naar Brugge, waar de vorsten hem hadden benoemd tot deken van het Sint-Donaaskapittel. In 1616 werd hij tot bisschop van Brugge gepromoveerd. Vier jaar later werd hij aangesteld als bisschop van Gent.¹²⁴ Zijn broer Karel Triest werd in 1602 benoemd als buitengewoon raadsheer in de Raad van Vlaanderen. In 1610 werd hij gewoon raadsheer van de Raad van Vlaanderen. Tien jaar later verkreeg hij het ambt van luitenant-civiel van de indaginghe te Gent.¹²⁵ Op 3 april 1618 werd aan Karel de ridderslag verleend.¹²⁶ Omdat Jan van Havre in 1616 niet kon zetelen als voorschepen van Gedele, waren de commissarissen van de wetsvernieuwing genoodzaakt een ander in zijn plaats te benoemen. De keuze viel op Joos Triest, ridder en heer van Ruddershove.¹²⁷ Zijn enige ervaring in de Gentse stadsmagistraat was in 1613, toen hij vierde schepen van de Keure was. De benoeming van Joos Triest was een tegemoetkoming aan zijn vader, Antheunis Triest, heer van Merelbeke. Deze laatste had tegenover de commissarissen van de wetsvernieuwing zijn ongenoegen geuit over het feit dat het al enkele jaren geleden was dat hij het ambt van voorschepen van Gedele

¹²¹ Kanselier Peckius aan de aartshertogen, 28 april 1616, ARA, Aud., 809/10, z.f.

¹²² SAG, reeks 101, nr. 4, z.f.

¹²³ Op 30 maart 1617 werd ook Nicolas Triest tot ridder geslagen. Nicolas Triests heerlijkheid Ouwegem (Zingem) werd in 1628 verheven tot baronie. (P. JANSSENS, L. DUERLOO, *Wapenboek van de Belgische adel*, deel 3, p. 652.)

¹²⁴ M. CLOET, "Triest, Antonius", in: *NBW*, XV, kol. 721-732. Over de benoeming van Antoon Triest tot bisschop van Gent, zie supra.

¹²⁵ C. VERHAEGHE, *De benoeming van de voorzitters en raadsheren van de Raad van Vlaanderen*, pp. 105-109.

¹²⁶ P. JANSSENS, L. DUERLOO, *Wapenboek van de Belgische adel*, deel 3, p. 652.

¹²⁷ De aartshertogen verleenden Joos Triest de ridderstitel op 11 januari 1610. (P. JANSSENS, L. DUERLOO, *Wapenboek van de Belgische adel*, deel 3, p. 654.)

had mogen uitoefenen.¹²⁸ Een jaar nadien, in 1617 werd Antheunis Triest voor een laatste keer tot voorschepen van Gedele benoemd. Ook Antheunis werd door de Albrecht en Isabella geridderd tijdens hun Blijde Intrede in Gent. Drie telgen uit de familie Triest waren gedeputeerde in de Staten van Vlaanderen: Antheunis en Nicolas Triest vertegenwoordigen de stad Gent¹²⁹; Antoon Triest was, als deken van het Brugse Sint-Donaaskapittel, afgevaardigde voor de Geestelijkheid.¹³⁰

De proef op de som: kwantitatieve analyse van de samenstelling van de stadsmagistraat

Uit de studie van de briefwisseling met betrekking tot de jaarlijkse wetsvernieuwing in Gent is gebleken dat bij de benoeming van schepenen en stadsontvangers vooral gelet werd op afkomst en verwantschap. Betekent dit dat schepenen en stadsontvangers gekozen werden uit een beperkt aantal families die bijgevolg in Gent de macht in handen hadden? Was er in het begin van de zeventiende eeuw sprake van een oligarchisch bestuur in Gent, of niet? Wij zouden hier de proef op de som willen nemen en door middel van een – weliswaar beperkt – prosopografisch onderzoek een antwoord op deze vragen willen formuleren. In het kader van onze licentiaatsverhandeling – waarop dit artikel gebaseerd is – was een uitgebreid prosopografisch onderzoek niet mogelijk. Wij hebben ons dan ook beperkt tot de politieke carrière van de leden van de Gentse schepenbanken en de stadsontvangers. Onze aandacht is bovendien speciaal gegaan naar de belangrijkste mandatarissen en hun families. Andere elementen zoals bijvoorbeeld sociaal-economische en culturele gegevens werden buiten beschouwing gelaten.

De Gentse schepenbanken waren in het verleden al vaker het onderwerp van historisch onderzoek. Wim Blockmans en Marc Boone bestudeerden de

¹²⁸ Nicolas de Montmorency aan de aartshertogen, 2 mei 1616, ARA, Aud., 809/10, z.f.

Antheunis Triest zetelde tussen 1586 en 1612 zestien keer in de Gentse stadsmagistraat waarvan acht keer als voorschepen van de Keure en 4 keer als voorschepen van Gedele. Tussen 1612 en 1617 werd hij niet tot schepen benoemd. (SAG, reeks 101, nr. 4, z.f.)

¹²⁹ M. VANDEKERCKHOVE, *De samenstelling van de Staten van Vlaanderen*, p. 59 en p. 70.

¹³⁰ *Idem*, p. 40.

samenstelling van stadsmagistraat in de vijftiende eeuw¹³¹. Johan Dambruyne maakte een studie van de Gentse politieke instellingen in de zestiende eeuw.¹³² Een dergelijk onderzoek is voor de zeventiende eeuw niet voor handen.¹³³ Enkel wat het laatste kwart van de zeventiende eeuw betreft, kunnen we beschikken over de licentiaatsverhandeling van Véronique Verbrugge.¹³⁴ Een onderzoek naar de samenstelling van de Gentse stadsmagistraat tijdens de aartshertogelijke periode is hier zeker zinvol. De door ons gebruikte methode is gebaseerd op het onderzoek door Johan Dambruyne. Zijn studie liet ons ook toe de situatie tijdens de regering van de aartshertogen te vergelijken met de periode die eraan vooraf ging.

Een belangrijke bronnenreeks voor dit onderzoek zijn de schepenlijsten voor de periode 1599-1621, opgesteld naar aanleiding van de jaarlijkse vernieuwing van de stadsmagistraat. Omdat reeds uit vroeger onderzoek gebleken is dat de uitgave van deze lijsten onjuistheden bevat, hebben wij deze uitgave eerst vergeleken met een originele schepenlijst¹³⁵. Omdat het moeilijk was uit deze lijsten rechtstreeks conclusies te trekken over bijvoorbeeld familiebanden tussen verschillende schepenen, hebben wij deze gegevens samengebracht in een databestand. In totaal behelst ons databestand van de Gentse stadsmagistraat 182 records. Bij de verwerking van de gegevens werden wij evenwel geconfronteerd met enkele methodologische problemen. Zo was bijvoorbeeld een standaardisatie van voor- en familienamen nodig voor het opsporen van relaties. Bovendien kan men zonder uitgebreid genealogisch onderzoek in een grote stad als Gent niet altijd met zekerheid op basis van een

¹³¹ W.P. BLOCKMANS, "Het wisselingsproces van de Gentse schepenen tijdens de 15de eeuw", in: *HMGOG*, 41 (1987), pp. 75-96; W.P. BLOCKMANS, "Mutaties van het politiek personeel in de steden Gent en Brugge tijdens een periode van regimewisselingen: het laatste kwart van de vijftiende eeuw", in: *Bronnen voor de geschiedenis van de instellingen in België*, Brussel, 1976, pp. 92-103; M. BOONE, *Gent en de Bourgondische hertogen ca. 1384 – ca. 1453. Een sociaal-politieke studie van een statsvormingsproces*, Brussel, 1990, pp. 33-93.

¹³² J. DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen: aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse Gentse ambachtswereld*, pp. 511-599.

¹³³ Marc Boone signaleert deze lacune in zijn artikel: M. BOONE, "Omzien met bewondering, vooruitblikken met verwachting. De Gentse geschiedenis van middeleeuwen en Ancien Régime", in: *HMGOG*, 47 (1993), p. 35.

¹³⁴ V. VERBRUGGE, *De politieke elite van Gent (1675-1700)*, 2 dl, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent), 2004.

¹³⁵ De uitgave van de Gentse magistraatslijsten in: P.C. VAN DER MEERSCH (uitg.), *Memorieboek der stad Ghendt van 't jaer 1301 tot 1737*, 4 delen, 1852-1861. Er werd reeds gewezen op mogelijke onjuistheden in de uitgave door: W.P. BLOCKMANS, "Het wisselingsproces van de Gentse schepenen tijdens de 15de eeuw", in: *HMGOG*, 41 (1987), p. 75 en J. DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen*, p. 518. De originele schepenlijst die wij geconsulteerd hebben, is de volgende: SAG, reeks 101, nr. 4.

LIESBETH DE FRENNE

zelfde achternaam besluiten dat twee of meerdere personen verwant zijn. Toch zijn er op basis van titel of afstamming wel familiebanden vast te stellen. Dit is bijvoorbeeld het geval met de aloude Gentse patriciërsgezachten zoals Borluut, de Gruutere, Rym en Triest.

Tabel 1: Gemiddeld aantal mandaten van schepen en stadsontvanger per mandataris en per familie (1599-1621)

	Individuen	Families
Aantal mandatarissen/families	182	130
Aantal mandaten	667	667
Rekenkundig gemiddelde	3,7	5,1

Bron: P.C. VAN DER MEERSCH, *Memorieboek der stad Ghendt*, deel 3, pp. 129-158; SAG, reeks 101, nr. 4.

Gedurende de regering van de aartshertogen werden in totaal 667 mandaten van schepen en stadsontvanger verdeeld over 182 personen. Dit betekent dat elke mandataris gemiddeld slechts 3,7 mandaten heeft uitgeoefend. Het gemiddeld aantal mandaten per familie bedroeg 5,1. Deze cijfers zijn vergelijkbaar met deze uit de periode die eraan voorafging: tijdens de laatste vijftien jaar van de zestiende eeuw zetelde een schepen gemiddeld 3,5 keer in de Gentse schepenbank en bedroeg het gemiddeld aantal mandaten per familie 5,0.¹³⁶

Tabel 2: Verdeling van het aantal mandaten van schepen en stadsontvanger over de verschillende politieke families (1599-1621)

Aantal mandaten per familie	Aantal families	Procentueel aandeel	Aantal mandaten	Procentueel aandeel
1-5	89	68,46 %	227	34,03 %
6-10	24	18,46 %	170	25,49 %
11-20	14	10,77 %	193	28,94 %
21-30	2	1,54 %	45	6,75 %
31-40	1	0,77 %	32	4,80 %
Totaal	130	100,00 %	667	100,00 %

Bron: P.C. VAN DER MEERSCH, *Memorieboek der stad Ghendt*, deel 3, pp. 129-158; SAG, reeks 101, nr. 4.

¹³⁶ J. DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen*, p. 541.

DE AARTSHERTOGEN ALBRECHT EN ISABELLA EN DE STAD GENT

Tabel 2 toont dat het merendeel van de Gentse families dat in het stadsbestuur vertegenwoordigd was, dat maar heel kort was: 68,46 % van alle families vervulde hoogstens 5 mandaten, 86,92 % vervulde hoogstens 10 mandaten. Hiervan bekleedden 33 families – dat is 25 % – tijdens de aartshertogelijke periode slechts 1 mandaat in de stadsmagistraat. Daar tegenover staat wel dat drie families – dat is iets meer dan 2 procent van het totale aantal – meer dan twintig functies uitoefenden en daardoor beslag legden op meer dan 11 % van alle ambten. De situatie in de laatste 15 jaar van de zestiende eeuw was ook hier min of meer vergelijkbaar.¹³⁷

Tabel 3: De politieke families met het grootste aantal mandaten van schepen en stadsontvanger (1599-1621)

Families	Aantal leden	Totaal aantal mandaten	Procentueel aandeel
Triest	7	32	4,80 %
van Seclyn	4	24	3,60 %
Rym	3	21	3,15 %
de Gruutere	3	17	2,55 %
de Vos	3	17	2,55 %
van Wyckhuus	2	16	2,40 %
de Blasere	4	15	2,25 %
Borluut	3	15	2,25 %
van Havre	3	14	2,10 %
Hellin	2	14	2,10 %
van Laecke	2	14	2,10 %
Vilain	2	13	1,95 %
van der Camere	1	12	1,80 %
Damman	2	12	1,80 %
van der Sare	2	12	1,80 %
de Rodoan	1	11	1,65 %
Zaman	1	11	1,65 %

Bron: P.C. VAN DER MEERSCH, *Memorieboek der stad Ghendt*, deel 3, pp. 129-158; SAG, reeks 101, nr. 4.

In tabel 3 hebben we de belangrijkste magistratsfamilies bij elkaar gebracht. Wat het aantal uitgeoefende ambten betreft, stak de familie Triest, een oude Gentse patriciërsfamilie, met kop en schouders boven de anderen uit. Tijdens de regering van de aartshertogen zetelde 32 keer een telg van dit geslacht in de stadsmagistraat. Dit betekent dat het bijna constant een familielid in het

¹³⁷ *Idem*, p. 543.

LIESBETH DE FRENNE

stadsbestuur had.¹³⁸ Tien keer leverde deze familie zelfs twee schepenen voor dezelfde stadsmagistraat¹³⁹ en één keer, in 1607, zetelden maar liefst vier leden van de familie Triest in de magistraat.¹⁴⁰ De familie van Seclyn, eveneens een oud patriciërsgezicht, kwam met 24 mandaten in de Gentse magistraat op de tweede plaats. Ook deze familie zetelde bijna onafgebroken in het stadsbestuur, net als de familie Rym, die met 21 mandaten een derde plaats innam. De vierde plaats werd gedeeld door de geslachten de Gruutere en de Vos, die elk 17 mandaten hadden. Van de zestien families die tussen 1584 en 1600 het politieke toneel beheersten, maakte de helft tijdens de regering van de aartshertogen nog steeds deel uit van de groep families met het meeste mandaten in de Gentse stadsmagistraat, ook al hebben er zich binnen deze groep wel verschuivingen voorgedaan.¹⁴¹ De familie Triest was ook tijdens de periode 1584-1600 de "absolute koploper" wat het aantal mandaten in de stadsmagistraat betreft. De familie de Gruutere, die gedurende de jaren 1584-1600 de tweede plaats bekleedde, was onder de aartshertogen gezakt naar de vierde plaats. De familie de Vos moest één plaats prijsgeven. De geslachten van Seclyn en Rym, tijdens de regering van de aartshertogen respectievelijk op de tweede en derde plaats, maakten gedurende de periode 1584-1600 reeds deel uit van de Gentse topfamilies, maar hun invloed op de Gentse stadsmagistraat is nog toegenomen.¹⁴²

¹³⁸ Enkel in de jaren 1611, 1614, 1619 en 1621 werd er geen lid van het geslacht Triest tot schepen benoemd.

¹³⁹ In 1599 werd Philips Triest aangesteld als voorschepen van Gedele en zijn neef Antheunis Triest als tweede schepen van de Keure. In 1600 en 1601 zetelde Philips Triest als voorschepen in de schepenbank van de Keure terwijl zijn neef Antheunis voorschepen van Gedele was. In 1606 werd dezelfde Antheunis Triest benoemd tot voorschepen van de Keure, François Triest werd op dat moment aangesteld als zesde schepen van Gedele. In 1608 zetelden Nicolas Triest en François Triest samen in de schepenbank van Gedele. Antheunis Triest en Bussaert Triest werden in 1609 benoemd als schepen van de Keure. Het jaar nadien werden twee leden van de familie Triest als tweede schepen aangesteld: Nicolas in de schepenbank van de Keure, Adriaan in de schepenbank van Gedele. In 1613 zetelde Joos Triest in de schepenbank van de Keure, terwijl Adriaan Triest in de schepenbank van Gedele zetelde. In 1616 leverde de familie Triest beide voorschepenen: Nicolas en Joos. Het jaar nadien werden twee leden van de familie Triest tot schepen van de Keure benoemd: Antheunis tot voorschepen en François tot vierde schepen.

¹⁴⁰ In 1607 zaten vier leden van de familie Triest in de Gentse stadsmagistraat: Antheunis als voorschepen van Gedele, zijn zoon Adriaan als achtste schepen van de Keure, Nicolas Triest als vijfde schepen van de Keure en Bussaert Triest als achtste schepen van Gedele.

¹⁴¹ J. DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen*, p. 544.

¹⁴² *Ibidem*.

DE AARTSHERTOGEN ALBRECHT EN ISABELLA EN DE STAD GENT

Tabel 4: De families die de voorschepenen van de Keure en van Gedele leverden (1599-1621)

Familie	Aantal leden	Aantal mandaten van voorschepen	Procentueel aandeel
Triest	4	16	34,78 %
Hellin	1	7	15,22 %
de Vos	1	5	10,87 %
de Rodoan	1	4	8,70 %
van Havre	1	3	6,52 %
van Seclyn	1	3	6,52 %
de Blasere	2	2	4,35 %
van Steelandt	1	2	4,35 %
Bette	1	1	2,17 %
de Cortewille	1	1	2,17 %
de Gruutere	1	1	2,17 %
van Zillebeke	1	1	2,17 %
Totaal: 12 families	16	46	100,00 %

Bron: P.C. VAN DER MEERSCH, *Memorieboek der stad Ghendt*, deel 3, pp. 129-158; SAG, reeks 101, nr. 4.

Aangezien het mandaat van voorschepen het politiek belangrijkste en meest prestigieuze ambt was, is het interessant te onderzoeken uit welke families zij gekozen werden. Tabel 4 toont ons dat het ambt van voorschepen binnen een beperkt aantal families bleef. Twaalf vooraanstaande Gentse geslachten verdeelden de 46 mandaten onder elkaar. Aan de familie Triest werden veruit de meeste mandaten verleend. Zij leverde meer dan een derde van alle voorschepenen die tijdens het bewind van de aartshertogen benoemd werden. In 1600, 1601 en 1616 waren zelfs beide voorschepenen afkomstig uit het geslacht Triest. De familie heeft in deze periode dan ook een aanzienlijke invloed uitgeoefend op het bestuur van de stad Gent. Op ruime afstand nam de familie Hellin, met zeven voorschepenen de tweede plaats in, gevolgd door de familie de Vos met vijf mandaten. Ook tijdens de periode 1584-1600 kon de familie Triest het meeste mandaten van voorschepen in de wacht slepen: iets minder dan de helft van het totale aantal. Een kwart van de voorschepenen die tussen 1584 en 1600 benoemd werden, werd geleverd door de familie de Blasere. Dit geslacht mocht ook tijdens de regering van de aartshertogen enkele keren als voorschepen zetelen, zij het minder dan voordien. Ook de familie Bette leverde in de eerste twee decennia van de zeventiende eeuw opvallend minder schepenen dan in de periode die eraan voorafging.¹⁴³

¹⁴³ J. DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen*, pp. 804-807.

LIESBETH DE FRENNE

Tabel 5: De voorschepenen (1599-1621)

Mandataris	Voorschepen van de Keure	Voorschepen van Gedele	Aantal mandaten	Percentage
Antheunis Triest	1603-1604 1604-1605 1606-1607 1609-1610 1612-1613 1617-1618	1600-1601 1601-1602 1602-1603 1607-1608	10	21,74 %
Robert Hellin	1605-1606 1607-1608 1610-1611 1613-1614	1603-1604 1604-1605 1606-1607	7	15,22 %
Jan de Vos		1605-1606 1611-1612 1613-1614 1617-1618 1621-1622	5	10,87 %
Jan Baptiste de Rodoan	1608-1609 1611-1612 1614-1615	1620-1621	4	8,70 %
Jan van Havre	1619-1620	1608-1609 1612-1613	3	6,52 %
Philips van Seclyn	1615-1616 1621-1622	1609-1610	3	6,52 %
Philips Triest	1600-1601 1601-1602	1599-1600	3	6,52 %
Philips van Steelandt	1618-1619	1610-1611	2	4,35 %
Nicolas Triest	1616-1617 1620-1621		2	4,35 %
Jean Bette	1599-1600		1	2,17 %
Guillaume de Blasere		1618-1619	1	2,17 %
Loys II de Blasere ¹⁴⁴		1619-1620	1	2,17 %
Gyselbrecht de Cortewille	1602-1603		1	2,17 %
Charles de Gruutere		1615-1616	1	2,17 %
Joos Triest		1616-1617	1	2,17 %
Jacques van Zillebeke		1614-1615	1	2,17 %
16 personen	23	23	46	100,00 %

Bron: P.C. VAN DER MEERSCH, *Memorieboek der stad Ghendt*, deel 3, pp. 129-158; SAG, reeks 101, nr. 4.

¹⁴⁴ Omdat er tijdens de regering van de aartshertogen twee personen met de naam "Loys de Blasere" schepen waren in Gent, werden ze genummerd. Het ging hier om vader Loys I en zoon Loys II.

DE AARTSHERTOGEN ALBRECHT EN ISABELLA EN DE STAD GENT

In tabel 5 zijn alle voorschepenen die door de aartshertogen benoemd werden, opgenomen. Antheunis Triest spant hier de kroon. Tijdens de regering van de aartshertogen is hij maar liefst tien maal voorschepen geweest. Robert Hellin zetelde zeven keer als voorschepen en Jan de Vos bekleedde vijfmaal het hoge ambt. Het ambt van voorschepen werd zelfs meerdere jaren na elkaar door dezelfde persoon uitgeoefend. De *Concessio Carolina* is hier nochtans zeer duidelijk over: "*Que les premiers eschevins, apres avoir deservy leur année, ne pourront estre remis et choisiz audit estat de premier eschevin que ne soyent deux ans apres revoluz, mais eux et aussi les autres eschevins pourront derechef estre remis en ladite loy en autre lieu que de premier eschevin*" (artikel 11). Van bij de aanvang van de regering van de aartshertogen werd met deze termijn weinig tot geen rekening gehouden bij de wetsvernieuwing. Zo was Antheunis Triest van 1600 tot 1605 onafgebroken voorschepen, eerst driemaal van de schepenbank van de Keure, dan tweemaal van de schepenbank van Gedele. Ook van 1606 tot 1608 was hij tweemaal voorschepen. Hetzelfde scenario zien we bij Robert Hellin: tussen 1603 en 1608 was hij permanent voorschepen, twee keer van de Keure en twee keer van Gedele. Vanaf 1608 werd de door de *Concessio Carolina* opgelegde termijn van twee jaar vóór een voorschepen opnieuw dat ambt mocht uitoefenen, meer gerespecteerd. Er kwam dan ook meer wisseling in het ambt van voorschepen. Waar tussen 1599 en 1608 zes personen (uit vijf verschillende families¹⁴⁵) de 18 voorschepenambten voor hun rekening namen, werden tussen 1608 en 1621 de overige 28 ambten door twaalf personen (uit negen verschillende families¹⁴⁶) uitgeoefend. We kunnen dus spreken van een grotere wisseling bij het ambt van voorschepen na 1608.

Oligarchisch bestuur?

Doordat de aartshertogen het recht hadden om jaarlijks de magistraat in Gent aan te stellen, konden zij invloed uitoefenen op het bestuur van de stad. Bij de benoeming van schepenen blijkt vooral de afkomst van de kandidaten een belangrijke rol gespeeld te hebben. De politiek belangrijkste plaatsen in de Gentse stadsmagistraat werden toevertrouwd aan een beperkt aantal families waarvan men wist dat zij de aartshertogen toegewijd waren. Vooral bij de aanvang van hun regering werden dikwijls dezelfde personen als voorschepen benoemd. Het ging hier vaak om personen die ook voordien de leiding over het Gentse stadsbestuur in handen hadden. Dit kan verklaard worden door de onzekere positie waarin Albrecht en Isabella aanvankelijk verkeerden. Als nieuwe vorsten moesten zij zich handhaven in een gebied dat in staat van oor-

¹⁴⁵ De families Bette, de Cortewille, van Havre, Hellin en Triest.

¹⁴⁶ De families de Blasere, de Gruutere, van Havre, Hellin, de Rodoan, van Steeland, Triest, de Vos en van Zillebeke.

log verkeerde. Zij hadden daarbij de steun van de heersende lokale elites broodnodig en lieten hen daarom de leiding over het stadsbestuur in grote mate behouden. Bovendien had de stad Gent een stem in de Staten van Vlaanderen, de grootste geldschieder van de vorsten. Recent onderzoek heeft aangetoond dat het vaak de voorschepenen van de Keure waren die door Gent naar de Deputatie afgevaardigd werden en bijgevolg een grote invloed konden uitoefenen op de besluitvorming van de Staten van Vlaanderen.¹⁴⁷ Gezien het nijpend geldtekort waarmee de centrale regering in tijden van oorlog te kampen had, konden de aartshertogen het zich niet permitteren de politieke elites van Gent tegen zich in het harnas te jagen. Met de bedoeling zich te verzekeren van de loyaleiteit van de belangrijkste politieke families, werden tijdens de Blijde Intrede van Albrecht en Isabella in Gent enkele leden van de Gentse stadsmagistraat geridderd: Jean Bette, Philips Triest, Antheunis Triest en Ghysbrecht de Cortewille.¹⁴⁸ Zij zullen tijdens de regering van de aartshertogen nog meermaals op de zetel van de voorschepen mogen plaatsnemen. Dankzij het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) kwam er een einde aan de oorlogstoestand en keerde de rust in de Nederlanden terug. We stellen vast dat de leiding over het Gentse stadsbestuur dan in handen gegeven werd van een iets groter aantal families; hun aantal was evenwel nog steeds beperkt. De verschillende mandatarissen wisselden elkaar ook vaker af, zodat er iets meer variatie in de samenstelling van de stadsmagistraat kwam. De voorschepenen werden nog steeds gerekruteerd uit de families waarvan bekend was dat het trouwe aanhangers waren van de vorst. Tevens kan vastgesteld worden dat de belangrijkste Gentse politieke families verwanten hadden die in andere instellingen op gewestelijk en centraal niveau zetelden, of een kerkelijk ambt bekleedden. Dat het Gentse stadsbestuur tijdens de aartshertogelijk periode niet oligarchisch mag genoemd worden, wordt aangetoond door de redelijk hoge mobiliteitsgraad bij de Gentse politieke families. Ruim 68 % van deze families vervulde hoogstens 5 mandaten. Deze snelle rotatie sloot echter niet uit dat bepaalde bestuursfamilies opvallend meer mandaten binnen de Gentse schepenenbank in de wacht konden slepen. Zo zetelden tijdens het bewind van de aartshertogen 3 families meer dan 20 keer in de stadsmagistraat en konden samen meer dan 10 % van de ambten uitoefenen. Het ging echter wel om een beperkte groep: ruim 2 % van de Gentse politieke families uit die periode. Opvallend is wel dat de machtsconcentratie bij de topfuncties iets groter was dan aan de basis. Slechts een beperkt aantal families slaagde erin om één of meerdere voorschepenambten te bemachtigen. Hier springt de familie Triest in het oog: zij nam bijna de helft van deze gepeerde functie voor haar rekening. Het moet dan ook niet gezegd dat deze familie tijdens de regering van de aartshertogen opvallend veel invloed in de stadsmagistraat heeft gehad.

¹⁴⁷ M. VANDEKERCKHOVE, *De samenstelling*, p. 79.

¹⁴⁸ ARA, Aud., 1191/22, z.f.

Herstel van het vorstelijk gezag

Bij de aanvang van hun regeerperiode pakt de aartshertogen uit met een multimediaal offensief om de Gentse bevolking in het algemeen en de Gentse politieke en religieuze elite in het bijzonder voor zich te winnen: een Blijde Intrede, bezoeken aan religieuze instellingen, het bijwonen van een gaai-schieting, adelsverheffingen, de wetsvernieuwing en benoemingen van bisschoppen en abten. Gent was hierin niet uniek, ook in andere steden pasten de aartshertogen dezelfde technieken toe. Zo vertoonden de Blijde Intredes in Antwerpen, Leuven en Rijsel opvallend veel gelijkenissen met de Intrede in Gent.¹⁴⁹ Hoewel iedere stad eigen accenten legde, kwamen in de “tableaux vivants”, schilderijen en triomfbogen steeds dezelfde thema’s terug: de onbetwiste soevereiniteit van de aartshertogen die gefundeerd was op dynastieke afstamming¹⁵⁰, het verzoek om vrede en welvaart en de bescherming door de vorsten tegen ketters. De Blijde Intrede was de ideale gelegenheid om de banden met de plaatselijk politieke en religieuze elites aan te halen. In elke stad gingen de aartshertogen ook over tot het verheffen in de adelstand van enkele vooraanstaande personen.¹⁵¹

De vraag moet ook gesteld worden of de door ons gedane vaststellingen over de restauratiepolitiek van de aartshertogen vergeleken kunnen worden met andere maatschappelijke situaties. Zo kunnen we bijvoorbeeld de vergelijking maken met andere regimewisselingen. Een interessante casus is de verovering van het westen van het toenmalige graafschap Vlaanderen door Lodewijk XIV midden de 17de eeuw, bestudeerd door A. Lottin¹⁵². Hoewel de regimewisseling van de Spaanse koning naar de aartshertogen in 1598 minder ingrijpend was dan de overgang van Spaans naar Frans bestuur, zien we toch gelijkenissen in het beleid wat betreft vestiging van het staatsgezag door het nieuwe regime. Frankrijk, met zijn absolute monarchie en zijn sterk gecentraliseerd bestuur, werd in Vlaanderen geconfronteerd met het stedelijk en gewestelijk

¹⁴⁹ De Blijde Intrede van de aartshertogen in Leuven en Antwerpen wordt besproken in: L. VAN DEN BROECK, *Het beeld van de vorst in de Zuidelijke Nederlanden bij de Blijde Intrede van Albrecht en Isabella in Leuven en Antwerpen*, Leuven (onuitgegeven licentiaatsverhandeling KULeuven), 1987. De Blijde Intrede in Rijsel wordt kort behandeld in: T.H. GOETHALS, *Rijsel en de aartshertogen*, Gent (onuitgegeven licentiaatsverhandeling UGent), 2006.

¹⁵⁰ M. THØFNER, “Domina & Princeps proprietaria. The ideal of sovereignty in the Joyous entries of the Archduke Albert and the Infanta Isabella”, in: W. THOMAS, L. DUERLOO (ed.), *Albert & Isabella (1598-1621). Essays*, Leuven, 1998, pp. 55-66.

¹⁵¹ Opvallend is het feit dat het hier telkens om vier personen gaat, zowel in Antwerpen, Gent, Leuven als Rijsel.

¹⁵² A. LOTTIN, “Louis XIV and Flanders”, in: M. GREENGRASS (ed.), *Conquest and coalescence. The shaping of the state in Early Modern Europe*, Londen, 1991, pp. 84-93.

particularisme van de plaatselijke bevolking. De stedelijke overheden waren er almachtig en hadden op lokaal en provinciaal vlak een groot deel van de macht in handen. De stadbesturen hadden bovendien een "rotatiesysteem" ontwikkeld waardoor ze de macht binnen een beperkt aantal families kon houden. De Franse koning en zijn raadgevers zagen al snel in dat het geen zin had een systeem te vernietigen dat hen verzekerde van de medewerking en de steun van lokale politieke elites.¹⁵³ Het feitelijk incorporeren van de nieuwe provincie in de Franse centrale administratie was dus geen plotse ommekeer, maar een proces dat decennia in beslag zou nemen. Aanvankelijk werden de plaatselijke structuren dus in stand gehouden en gerespecteerd. Bij de capitulatie van Rijsel reisde de Franse koning zelfs persoonlijk naar de stad af om er trouw te zweren aan de aloude privileges van de plaatselijke bevolking, alvorens de magistraat trouw zwoer aan hem.¹⁵⁴ Daarnaast startte Lodewijk XIV een waar charmeoffensief. Hij zette werkelijk alle middelen in om zijn populariteit te vergroten en voerde een actieve "aanwezigheidspolitiek" in Vlaanderen. Verschillende keren reisde de Franse koning af naar de nieuw veroverde gebieden voor officiële bezoeken aan de steden. Zo bezocht hij Rijsel, de hoofdstad, maar liefst zes keer.¹⁵⁵ Deze bezoeken gingen gepaard met veel machtsvertoon en spektakel en waren er duidelijk op gericht het volk te imponeren en het respect voor de Franse koning te vergroten.

Bestuurlijke continuïteit in de veroverde gebieden en een uitgekiende imagebuilding lieten Lodewijk XIV toe zijn gezag te vestigen in de door hem veroverde gebieden. Meer dan een halve eeuw voordien was dit ook voor Albrecht en Isabella een uitstekende politiek om het staatsgezag in de Zuidelijke Nederlanden te herstellen. Zij voegden er echter nog een belangrijke dimensie aan toe: religie. De samenwerking tussen Kerk en staat in die periode bleek voor beide partijen gunstig. De Kerk gaf het staatsgezag de nodige legitimering en stimuleerde daardoor de gezagsgetrouwheid van de onderdanen, terwijl de staat een juridisch kader creëerde waarbinnen de Kerk haar apostolische taak kon vervullen en de Kerk voorzag van financiële steun. De casus Gent, die wij in deze bijdrage uitgewerkt hebben, illustreert dit. Door de combinatie van steun aan de katholieke Kerk, een weloverwogen benoemingspolitiek in religieuze en wereldlijke instellingen en een uitgekiende imagebuilding konden Albrecht en Isabella zich verzoenen met de onderdanen en de vorstelijke autoriteit in de stad Gent herstellen.

¹⁵³ Ph. GUIGNET, *Le pouvoir dans la ville au XVIIIe siècle. Pratiques politiques, notabilité et éthique sociale de part et d' autre de la frontière franco-belge*, Parijs, 1990, pp. 97-98.

¹⁵⁴ *Idem*, p. 97.

¹⁵⁵ A. LOTTIN, "Louis XIV and Flanders", p. 87.